

MOKSLO LIETUVA

2007 m. birželio 1–13 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 11(367)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

Prof. Romualdas GINEVIČIUS
Lietuvos universitetų rektorių
konferencijos prezidentas

Jau ne pirmi metai trunka gražus Lietuvos ambasadoriaus Latvijoje Antano Vinkaus bendradarbiavimas su Lietuvos universitetų rektorais. Dar atstovaudamas mūsų šaliai Estijoje jis suorganizavo turiningą jų vizitą į Taliną. Rektoriai susitiko su tuometiniu Estijos prezidentu Arnoldu Ruiteliu, aplankė universitetus, susipažino su aukštojo mokslo plėtra.

Lietuvos universitetų rektorių viešnage Rygoje

Šią gražią tradiciją ambasadorius A. Vinkus pratęsė pradėjęs atstovauti mūsų šaliai Latvijoje. Jo iniciatyva Lietuvos universitetų rektorių grupė balandžio 19–22 d. lankėsi Latvijoje, Rygoje. Buvo numatyta didelė darbo programa: susirinkimas su Latvijos Seimo Švietimo ir mokslo, Kultūros ir Sveikatos komitetais, švietimo ir mokslo ministre Baiba Rivža, bendras posėdis su šalies rektorių konferencija, valstybinių ir privačių universitetų lankymas, netgi dalyvavimas Lietuvos menininkų parodos iškilmingame atidaryme.

Vizito programa iki galo įvykdyta. Pokalbyje su Seimo Švietimo ir mokslo komiteto nariais (beje, jiems priklauso ir garsusis kompozitorius Raimondas Paulsas) pamatėme, kad šie žmonės labai gerai žino apie šalies aukštojo mokslo padėtį ir problemas. Tai strategiškai mąstantys asmenys. Tokio mąstymo ir dalykiško problemų sprendimo rezultatus pajutome vėliau, bendradarbiaudami su universitetų rektorais.

Bendrame posėdyje su Lietuvos rektorių konferencija ir vėliau, lankantis universitetuose (Latvijos, Rygos technikos, privačioje universitetinėje verslo mokykloje ir kt.), turėjome gerą galimybę susipažinti su Latvijos aukštojo mokslo plėtra, netgi šiek tiek kitaip įvertinti Lietuvoje vykiančios reformos esminius momentus.

Nukelta į 3 p.

PAŽANGOS KELIU

Antrą kartą įteiktos
Nacionalinės pažangos
premijos

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Senajo universiteto kiemų erdves žvalinančios muzikos garsais sodrina *Timito* orkestro pūtikai, jaunatvišką žavesį ir smagumą skleidžia ilgakojės šokėjos. Iš Šarbievijaus kiemo laiptais pakilęs į *Alma mater* Didįjį kiemą atsiduri priešais raudono kilimo taką, vedantį tiesiai Napoleono skrybėlės ir užrašo *Alma Mater Vilnensis* link. Mažiau žinantiems Vilniaus universiteto kiemų istoriją pasakysime, kad romantiškai nusiteikę vilniečiai vieno Didžiojo kiemo pastatų architektūroje išvelgia Bonaparto trikampę, bet šį kartą visų dėmesį pirmiausia traukė raudonas takas. Dažnas truputį sutrikdavo, tikriausiai pagalvojęs, kad vos nežengė ant Nacionalinės pažangos premijos nominantams ar laureatams skirto kilimo. Tačiau besišypsantis tvarkdarys kviečia nesivaržyti, žengti drąsiai ir tiesiai. Žengusysis išties galėjo pasijusti ypatingos svarbos asmeniu, nors tikriausiai tokiu jaučiasi ir gyvenimo kasdienybėje, nes išskirtiniame renginyje dalyvavo beveik vien išskirtiniai asmenys.

Universiteto bibliotekoje ilgiau užsi buvęs knygrauža tik per langą būtų galėjęs stebėti visą tą prašmatnybę, žinoma, jeigu biblioteka tą šeštadienio pavakarę būtų veikusi. Neveikė, tad tik nedaugelis, ir tai tik atsitiktinai į tą muzikos, kilimų ir šviečiančių fakelių erdvę patekusių mokslo pilkasermėgių būtų pasijutę kaip toji Juozapota iš Jono Biliūno *Liūdnos pasakos*, tarp tiekios gražių ponų vis tebeieškanti savo prarastų vaikelių.

Žodžiu, esame realybės šou dalis, kur viešpatauja televizijos dėsniai, mažai ką bendro turintys su gyvenimo tikrove. Bet dėsniai tam ir yra, kad jiems paklustum, visai nesvarbu, kas esi – geltonpukis studiozas ar garbus profesorius. Vietoje persišviečiančio akvariumo sienų šiandien LNK televizija išsijuosusi dirbuojasi tarp Vilniaus universiteto mūrų, Nacionalinės pažangos premijos skyrimo ir teikimo ritualą tiesiogiai transliuojanti visai Lietuvai. Gražių vaizdų prisiziūrėjęs galėtum pagalvoti, kad mokslas šalyje klesti, o profesoriai yra kone nacionaliniai didvyriai. Iš tiesų yra toli gražu ne taip, tiesmukai būtų galima net pasakyti, kad yra visai priešingai. Bet niurnėti būtų ne visai mandagu, todėl į visą šį vyksmą žvelgi kaip į spektaklį, teatrą, šou, valdomą nematomo ir reiklaus režisieriaus ranka pagal iš anksto surašytą, derintą, daug kartų koreguotą ir

Nukelta į 8 p.

3 p.

LAPTEVIEČIAI
KVIEČIA

4-5 p.

MENOTYRA
IR
CHAOSAS

6, 7 p.

VOKIEČIŲ
NACIONALISTAI
APIE LIETUVIŲ
KULTŪRĄ

7 p.

ŽENGIANT!
POSTGENOMINĘ
ERĄ

13 p.

PRISIMINKIME
LEONĄ
SAPIEGĄ

Pradžia Nr. 10

**Tęsiame įspūdžius iš Vals-
tybinės augalų apsaugos tar-
nybos Fitosanitarinių tyrimų
laboratorijos, kur vyko Lietu-
vos mokslų akademijos Žemės
ūkio ir miškų mokslo skyriaus
visuotinis išplėstinis susirin-
kimas.**

Į Vilnių norisi sugrįžti

Liepos mėn. paskutinę dieną sukaks 10 metų, kai Fitosanitarinių tyrimų laboratorija buvo reorganizuota. Tai gana skausminga sukaktis, nes senieji darbuotojai buvo atleisti, naujieji priimti. Dabartinėje laboratorijoje neliko ne tik senbuvų, bet ir senųjų darbo priemonių. Laboratorijos vedėja Loreta Taluntytė vardija paveldėtą turtą: vieną termostatą, laminarą, inkubatorių, vieną sukomplektuotą mikroskopą. Dabar Fitosanitarinių tyrimų laboratoriją sudaro visas tyrimų kompleksas su karantininiu šiltnamiu. Tai patikima bazė čia atliekamiems darbams, kurie daro įspūdį net ir gerokai toliau pažengusių Europos Sąjungos šalių šios srities autoritetams.

Štai kad ir šiais metais vykdomas projektas su Jungtinėje Karalystėje esančia Centrine mokslinė laboratorija. Bent jau joje dirbantys specialistai vilniečių materialinę bazę ir galimybes įvertino kaip *World class*, t. y. pasaulinės klasės. Daug vertas įvertinimas, nes jį pareiškė žmonės, „išmalę“ viso pasaulio geriausias laboratorijas, dirbę Čilėje, Peru, JAV, Afrikos šalyse. Apsilankiusieji Vilniuje tvirtina norį ir vėl čia sugrįžti. Gal ne vien dėl vilniečių svetingumo. Visada malonu matyti gerai įrengtas darbo vietas, bendrauti su savo darbu atsidavusiais kolegomis.

Kaip teigia L. Taluntytė, svarbiausias laboratorijos tyrimų objektas yra karantininiai kenksmingi organizmai, kurie rūpi įvairių pasaulio šalių augalų apsaugos specialistams. Todėl į Lietuvos teisės aktus perkelta Europos Tarybos 2000/29/EB direktyva. Vykdamas direktyvos reikalavimus tenka tikrinti ir tirti visus pagrindinius kenkėjus ir ligų sukėlėjus, o jų yra daugiau kaip 400. Kai kurie aptinkami kone kasdien, kiti pasirodo tik kartą kitą per metus ar dar rečiau. Labai svarbu darbą planuoti ir veikti sistemingai. Kai kuriems kenksmingiems organizmams – bulvių žiediniam ir rudajam puviniam, cistas sudarantiems nematodams ir kai kuriems kitiems kenkėjams išleisti atskiri teisės aktai, kuriuose konkretizuojami tyrimai ir metodikos. Antai bulvių žiediniam ir rudajam puviniam yra labai gerai parengtos direktyvos, artimiausiu metu planuojama akredituoti tuos metodus, kuriais nustatomi šie du bulvių puviniai.

L. Taluntytė vardija augalams pavojingas bakterijas, grybus, nematodus, vabzdžius,

Valstybinės augalų apsaugos tarnybos Fitosanitarinių tyrimų laboratorijos vedėja Loreta Taluntytė (viduryje) pristato savo vadovaujamos laboratorijos veiklą

Augalų, aplinkos ir žmogaus sauga (2)

Fitosanitarinių tyrimų laboratorija – modernios architektūros pavyzdys

Laboratorijos karantininiame šiltnamyje atliekami bandymai su tiriamais augalais

Dr. Vaida Jogaitė identifikuoja kenksmingus organizmus PGR metodu

Kaip auga darbo krūvis

Štai keletas skaičių, rodančių, kaip auga laboratorijos darbo apimtys. 2004 m. Fitosanitarinių tyrimų laboratorijoje buvo ištirta 29 tūkst. mėginių, 2005 m. – jau 89 tūkst., o 2006 m. – net 122 tūkst. mėginių. Skaitytojai patys gali spręsti, kaip didėja darbų apimtys. Tik tobulinant darbo metodus, minimizuojant procedūras nuo mėginio gavimo iki tyrimų rezultato pateikimo galima susidoroti su šiuo darbu.

Importuojamų augalų ir augalinių produktų tyrimai per tą laikotarpį gal taip staigiai ir nedidėjo, nes Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, atsivėrė sienos su daugeliu valstybių. Tyrimų net sumažėjo, bet jie vykdomi sistemingai, tikrinamas kas dešimto automobilio krovyns, kaip to ir reikalauja atitinkamos ES direktyvos.

Nacionalinių tyrimų didžiąją dalį sudaro bulvių virusų kokybiniai tyrimai siekiant įgyvendinti sertifikavimo sistemą. Kasmet apie 10 proc. įvežamų augalų aptinkama kenks-

mingų organizmų. Didėjant mėginių skaičiui, kasmet daugiau aptinkama ir kenksmingų organizmų. Savotiška medžioklė, kurios rezultatai toli gražu ne visus džiugina. Laboratorijos darbuotojai jaučiasi gal net savotiškais nugalėtojais: vadinasi, gerai dirba, jų laboratorinės galimybės panaudojamos pagal paskirtį. Aukštiesiems pareigūnams tie radiniai sukelia galvos skausmą, nes kiekvienas aptiktas naujas kenkėjas reikalauja ir naujų kovos su juo būdų. Pirmą kartą nustačius karantininę ligą ar naują kenkėją, tie mėginiai tuojau pat siunčiami į bet kurią ES šalį, kuri gali patvirtinti arba paneigti Lietuvoje atliktų tyrimų duomenis. Tokiu atveju laboratorijoje lieka referentinė medžiaga, o aptiktų ligos sukėlėjų ir toliau ieškoma kitose atvežamų ar Lietuvoje auginamų augalų partijose.

Kad išvengtume „piktosios chemijos“

Kaip matome, augalai gyvena gana didelės rizikos susirgti sąlygomis. Žemdirbiai ir visi, kurie imasi augalininkystės verslo, turi žinoti, kuo rizikuoja. Ypač tai pasakytina

apie ekologinių ūkių savininkus, kurie negali naudotis cheminėmis augalų apsaugos priemonėmis ir cheminėmis trąšomis. Įprasto ūkininkavimo sąlygomis visada galima griebtis įvairių firmų siūlomų kovos priemonių, bet tai dažniausiai cheminiai preparatai. Tad ką ekologinio ūkio savininkams gali pasiūlyti augalų apsaugos specialistai, kaip jiems sukurti, kai grėsmių tiek daug, bent jau pasiklausius fitosanitarijos specialistų?

Gaila, bet specialių tyrimų kol kas nebuvo daryta, gal ligi šiol ir ypatingo pavojaus nekilo Lietuvos ekologiniams ūkiams. Bet Valstybinės augalų apsaugos tarnybos viršininkas Edmundas Morkevičius pripažino, kad ateityje toks pavojus įmanomas. Jeigu kenkėjų ir ligų plitimas didėtų, atsirastų pavojaus židinių, aišku, būtų imtasi atitinkamų priemonių. Kol kas ekologinė žemdirbystė tik išivažiuoja, dar diskutuojame, ar visur ekologinis ūkininkavimas gali būti pritaikomas, ar visi žemės ūkio produktai gali būti auginami kaip ekologiški. Žodžiu, daug neatsakytų klausimų. Ekologiniai ūkiai Lietuvoje nedideli, jų specializacija gana siaura, nes daugiausia auginami javai, daržovės, tad dėl didesnio ligų ir kenkėjų plitimo kol kas nebuvo pavojaus. Todėl ir

fitosanitarinėms tarnyboms dar neteko griebtis rūstesnių karantininių augalų apsaugos priemonių. Ekologinių ūkių plotams plečiantis, ūkininkai susilauks ir didesnio fitosanitarijos tarnybų dėmesio. Čia yra kur savo žodį tarti ir mokslininkams: ką auginti, kur auginti ir ko geriau neauginti. Pagaliau glaudžiai siejasi mokslas, gamyba ir investicijos – tai neatsiejama triada.

Lietuvos mokslų akademijos Žemės ūkio ir miškų mokslo skyriaus pirmininkas prof. Albinas Kusta mano, kad būtų gerai bent vieną kitą

jauną mokslininką paskatinti imtis šio pobūdžio tyrinėjimų, specializuotis išsamesnių ekologinio ūkininkavimo problemų tyrimų srityje. Prof. Leonas Kadžiulis mano, kad svarbiausia – apsaugoti mūsų ūkius, taip pat ekologinius, nuo kenkėjų iš kitų šalių invazijos, o tą darbą išmano augalų apsaugos tarnybos specialistai. Profesorius siūlo nepamiršti seniai sukauptų žinių, tik nepakenktų jas iš naujo patikrinti, o kovos su augalų kenkėjais ir ligomis priemonių yra daugybė. Yra ir tokių, kurios padeda išvengti „piktosios chemijos“.

Prarastys

Džiaugiantis puikiais Fitosanitarijos laboratorijos pastatais, nauja aparatūra ir čia atliekamais darbais vis dėlto sunku susitaikyti su praradimais. Kaišiadoryse kadaise veikė introdukuotų augalų karantininė stotis, skirta į Lietuvą įvežamiems vaismedžiams iširti. Į stotį – statybą ir tyrimo priemones – buvo investuoti dideli pinigai. Deja, nepriklausomybės pradžioje stotis buvo privatizuota, ir jau net mokslininkams neteko girdėti, kad veiktu pagal buvusią paskirtį. O tokios stoties šalyje labai reikia.

Koks likimas ištiko Jeruzalėje veikusią įstaigą, kuri turėjo infekcinę foną, ir selekcininkai ten tirdavo bulvių vėžį, nematodus ir kitų ligų sukėlėjus? Į šį klausimą faktiškai niekas negalėjo tiksliau atsakyti, nes akivaizdu, kad privatizavimo laikais ši įstaiga išslydo iš augalų apsaugos tarnybos priklausomybės. Tai ne priekaištai tarnybai, nes ji kūrėsi, kai aplinkui pakako sumaišties. 1991–1998 m. Lietuvoje galiojo nuo kitų šalių nepriklausomi augalų apsaugos standartai, viską teko daryti patiems. 1998 m. tarnyboje buvo apsispręsta savo darbą orientuoti pagal Europos Sąjungos reikalavimus. Tai buvo ryžtingas posūkis. Deja, Augalų apsaugos tarnybai laiku nebuvo parūpinta daugiau žemės; dabar netektų vargti statydinantis naujus pastatus. Tačiau E. Morkevičiui pradėjus vadovauti tarnybos darbui, viskas jau buvo privatizuota, išdalyta, daug prarasta.

Nepaisant visų praradimų, Augalų apsaugos tarnyba kylančias problemas sprendžia kitais būdais negu ligi tol. Antai į Lietuvą įvežamą augalinę medžiagą patikrinti, iširti galima nesodinant ir nestebint augalų – nauji metodai tą leidžia. Tarkime, ūkio savininkas nusipirkęs atsiveža kokių nors naujoviškų augalų, pasisodina ar pasisėja. Augalų apsaugos inspektoriai apžiūri lauką, su GPS (globalia pozicionavimo sistema) identifikuoja jo ribas ir toliau gali tęsti stebėjimus. Tai atlikti padeda ir fitosanitarinis registras. Taigi visa ši kontrolė šiandien užtikrinama jau kitais būdais, nors buvusios introdukuotų augalų karantininės stoties Kaišiadoryse turėtos galimybės šiandien Augalų apsaugos tarnybai labai praverstų. Deja, ir kitose šalyse, kiek teko domėtis E. Morkevičiui, tokių selekcinė ar introdukcinių karantininių stočių toli gražu ne visada esama. Vis labiau plinta vadinamieji *express tyrimai*. Tiriama laboratoriniais būdais, kad nereiktų augalų sodinti, atlikti ilgalaikių stebėjimų.

Dar esama atskirties

Mokslininkai domėjosi, kiek Augalų apsaugos tarnybos padaliniai pasinaudoja kad ir Botanikos institute kaupiamomis, tiriomomis augalų, tarp jų ir vaistažolių kolekcijomis, ar patikrina tuos rinkinius. Instituto botanikai vyksta į Vilniaus universiteto Botanikos sodą Kairėnuose, į Lietuvos sodininkystės ir daržininkystės institutą Babtuose, kur tiria augalus. Tad ar surinkta medžiaga bent kiek panaudojama Augalų apsaugos tarnybos specialistų?

Atsakant į šį klausimą matyti, kad vis dėlto atskirtis tarp mokslo institucijų ir valstybės tarnybų, ko gero, akivaizdi. Tarnybos veikia pagal europinius reikalavimus ir įpareigojimus, antai Augalų apsaugos tarnyba įpareigota iširti visą genofondą. Tad valstybės tarnybos funkcija – pačiai patikrinti augalus pagal patvirtintas taisykles. Šiuo metu tarnybos specialistai kaip tik dirba Babtuose su sodinamosios medžiagos

Nukelta į 16 p.

Lietuvos universitetų rektorių viešnagė Rygoje

Lietuvos universitetų rektorių delegacija skulptūros parodoje „Vilniaus mažoji plastika“: Lietuvos žemės ūkio akademijos rektorius, Lietuvos universitetų rektorių konferencijos viceprezidentas prof. H. Žilinskas, vienas iš parodos autorių, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūrinės grafikos katedros doc. V. Bubelevičius, Vilniaus Gedimino technikos universiteto rektorius, Lietuvos universitetų rektorių konferencijos prezidentas prof. R. Ginevičius; Vilniaus dailės akademijos rektorius prof. A. Butrimas, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. Z. Lydeka, Vilniaus pedagoginio universiteto rektorius prof. A. Gaizutis, Šiaulių universiteto rektorius prof. V. Laurutis

Atkelta iš 1 p.

Kaip ir Lietuvos, Latvijos aukštojo mokslo sistemą sudaro valstybiniai ir privatūs universitetai bei kolegijos. Universitetų yra 37, kolegijų – 23. Beje, pastarosios neteikia (ir nenumato teikti) bakalauro laipsnių, tenkinasi profesine kvalifikacija. Latvijoje 100 tūkst. gyventojų tenka 566 studijuojantieji. Pagal šį rodiklį po Kanados Latvija užima antrą vietą pasaulyje. 2007 m. aukštojo mokslo sistemoje studijuoja apie 130 tūkst. jaunuolių. Seimo Švietimo ir mokslo, Kultūros ir Sveikatos komitetų nariai į klausimą, ar jų nebūgina toks didelis studijuojančiųjų skaičius, atsakė, kad niekas negali XXI a. uždrausti žmogui šviestis, mokytis ir įgyvendinti savo gyvenimo planus. Dėl studento „krepšelio“ čia nei valstybė, nei universitetai nesuka sau galvos, nes jį „atsineša“ patys studentai – jie save finansuoja. Tai gi Latvijoje už mokslą (apie 1 tūkst. latų už mokslo metus, išskyrus medikus ir kai kurių kitų specialybių studentus) moka visi. Išimtis daroma ir stipendijos mokamos tik socialiai remtinų šeimų vaikams bei labai gerai besimokantiems. Stipendijos vidurkis – 70 latų (apie 350 Lt). Tokiu būdu remiama apie 14–15 proc. visų studijuojančiųjų. Paskolas mokslui be jokių apribojimų gali gauti visi. Įsidėmėtina, kad privačios mokyklos neturi teisės imti už mokymą daugiau negu valstybinės.

Latvijoje, kitaip negu Lietuvoje, studijų finansavimas sprendžiamas darbais, o ne žodžiais. Remiantis Seime priimtu įstatymu lėšos studijoms ir mokslui kasmet išauga 0,15 proc. nuo bendrojo vidaus produkto (BVP). Įstatymo nustatyta tik minimali darbo užmokesčio riba, kuri neseniai visiems – nuo asistento iki profesoriaus – buvo padidinta du kartus. Pastarojo minimalus atlyginimas yra daugiau kaip 1 tūkst. latų, t. y. daugiau kaip 5 tūkst. litų. Docentas gauna 80 proc. profesoriaus, lektorius – 80 proc. docento, asistentas – 80 proc. lektorius atlyginimo. Ji didinama priklausomai nuo dėstytojo aktyvumo. Minimalus jo atlyginimas vidutiniškai 2,8 karto viršija ša-

lies vidurkį. Privačių universitetų (palyginti su valstybiniais) dėstytojų atlyginimai mažiausiai 20 proc. didesni.

Valstybinių universitetų biudžetas formuojamas iš trijų šaltinių – valstybinio finansavimo, studentų įmokų ir projektų. Pavyzdžiui, Latvijos universitetai, kuriame yra 27 tūkst. studentų, metinis biudžetas sudaro apie 100 mln. dolerių. Rektorių informavo, kad valstybė padengia 30 proc., studentų įmokos – taip pat 30 proc., projektai – 40 proc. išlaidų. Mažiausiai valstybė finansuoja studijuojančiuosius socialinius mokslus – apie 1 tūkst. eurų į metus. Inžinerinėms studijoms skiriama 2,3 karto daugiau.

Skiriasi ir universitetų valdymas. Rektorių ir studentai turi *veto* teisę Senato priimamiems sprendimams (rektorius – visais klausimais, studentai – studijų ir buities). Fakultetų santykiai su universiteto valdžia grindžiami sutartimis. Jie turi visišką finansinį ir ūkinį savarankiškumą, t. y. patys sprendžia atlyginimų nustatymo, remonto, apsaugos, valymo ir kitus klausimus. Šiuos klausimus tvarko fakulteto administracijos direktorius, pavaldus aukštosios mokyklos kancleriui.

Daugiau laisvės Latvijos universitetai turi valdydami jiems patikėta valstybinį turta. Nors žeme jie laisvai nedisponuoja, tačiau gali skolintis pinigų iš bankų su valstybės leidimu parduoti ar įkeisti nereikalingus pastatus ir pan. Iki šių metų rudens šis klausimas turi būti iki galo išspręstas ir universitetams bus suteikti visiškai laisvė tvarkyti turimą nekilnojamąjį turta.

Latvijoje labiau išplėtotas privačių universitetų sektorius. Jis apima apie 30 proc. studijuojančiųjų. Tokių mokyklų steigimo sąlygos yra paprastesnės negu Lietuvoje. Gerokai platesnės yra privataus kapitalo investicijų galimybės studijų ir mokslo srityje. Pavyzdžiui, aplankyta Verslo aukštoji mokykla (*Biznesa Augstskola*) turi savo filialus didesniuose Latvijos miestuose ir jau daugiau kaip 10 metų sėkmingai funkcionuoja.

Taigi turėdami šiuos faktus galima daryti išvadą: Latvija, palyginti su

Lietuva, aukštojo mokslo plėtros srityje pasistūmėjo gerokai toliau.

Be dalykinių susitikimų rektoriai dalyvavo Juodagalvių riterių rūmuose surengtos didžiulės Lietuvos skulptūros parodos *Vilniaus mažoji plastika* iškilmingame atidaryme. Parodos atidarymo metu dalyvavo ne tik Lietuvos rektorių delegacija, bet ir užsienio šalių ambasadoriai, garsūs Latvijos ir Lietuvos skulptoriai, Vilniaus, Latvijos dailės akademijos atstovai, žiniasklaida. Parodos organizatorė – Vilniaus dailės akademijos dėstytoja ir menininkė prof. Dalia Matulaitė. Tarp parodos dalyvių buvo ir jos mokinių. Tą pačią dieną aplankyta ir greta vienoje iš seniausių Rygos senamiesčio bažnyčių veikianti Latvijos skulptorių paroda.

Be informacijos apsikeitimo šalis dominančiais klausimais tarp Lietuvos ir Latvijos universitetų buvo užmegzti nauji bendradarbiavimo ryšiai, sutarta dėl bendrų konkrečių darbų. Štai jau po kelių dienų į Šiaulių universitetą (ŠU), esantį arčiausiai Latvijos sienos, atvyko aplankyto privataus universiteto prorektorius Imantas Bergas (Imants Bergs). Buvo pasirašyta *Erasmus* bendradarbiavimo sutartis, aptarta galima ŠU parama steigiant Latvijos universiteto filialą Lietuvoje. Vilniaus dailės akademijos rektorius prof. A. Butrimas ir Juodagalvių riterių rūmų direktorius sutarė dėl būsimos baltų meno parodos Valdovų rūmuose Rygoje, dėl juvelyrikos, tekstilės, tapybos darbų eksponavimo. Be to, buvo aptartos tarpuniversitetinio bendradarbiavimo galimybės, dvišaliai ir trišaliai projektai, bendri leidiniai. Jau pradėtas leisti bendras Latvijos, Lenkijos ir Lietuvos menotyris leidinys *The Acta Historiae Artium Balticae* (AHAB) ir t. t.

Taigi vizitas pas artimiausius mūsų kaimynus ir kolegas latvius buvo labai naudingas. Lietuvos universitetų rektoriai yra dėkingi ambasadoriui Antanui Vinkui. Galima tik žavėtis šio žmogaus energija ir iniciatyvumu nuolat organizuojant įvairius susitikimus; jų metu ir Latvijos žmonės, ir Rygoje esantys kitų šalių atstovai labai daug sužino apie Lietuvą.

Laptevių jūros tremtinių brolija mini įkūrimo 15-ąsias metines

Siekiant išsaugoti lietuvių tremties ir kančių istoriją 1992 m. įkurta Laptevių jūros tremtinių brolija *Lapteviečiai*. Brolijos pastangomis rengiami atmintinų datų minėjimai, kaupiama informacija apie tremties aukas, pastatyti paminklai Rumšiškėse, Kryžių kalne, Vilniuje ir kitur, sukurti dokumentiniai filmai, išleistos knygos lietuvių, rusų ir anglų kalbomis.

Lapteviečiai maloniai kviečia visus 2007 m. birželio 16 d. 12 val.

Į tradicinį susitikimą Lietuvos liaudies buities muziejuje Rumšiškėse prie tremtinių jurtos-žeminės paminėti Gedulo ir Vilties dieną, 65-ąsias tremties į Arktį metines, 15-ąsias brolijos įkūrimo metines ir Dalios Grinkevičiūtės 80-ąsias gimimo metines.

Muziejaus Tautos tremties ir rezistencijos ekspozicijoje pamatysite tremtinius vežusį vagoną, jurta-žeminę – tremtinių būstą prie Laptevių jūros, nartas (šunimis kinkomas roges), poledinės žūklės įrankius, buities eksponatus, sutikssite žmones, patyrusius Arkties tremtį, išgirsite jų autentiškus pasakojimus.

Renginyje numatyta klausytis aktorės Rūtos Staliliūnaitės skaitomų ištraukų iš Leonardo Gutausko eilėraščių knygos *In fine*, aktorius Petro Venslovo parengtos programos. Renginyje pakviestas dalyvauti poetas, rašytojas ir dailininkas Leonardas Gutauskas.

Organizatoriai:

Lietuvių liaudies buities muziejus, brolija *Lapteviečiai*

Pradžia Nr. 3

Puslaidininkų instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas prof. Kęstutis Pyragas toliau pasakoja apie chaoso mokslą ir savo pasiūlytą metodą, kuris pasaulyje įsitvirtino Pyrago metodo vardu.

Humanitarai chaoso mokslui – ne išimtis

Esame kalbėję, kaip chaoso teorija pritaikoma įvairiausiuose moksluose, regis, ne išimtis ir humanitariniai mokslai. Gal galite pasiūlyti humanitarams, kaip jie galėtų pasinaudoti šia teorija?

Ko gero, nebūsiu geras patarėjas, nes apie tai nesu galvojęs – pakanka ir savų problemų. Tiesa, ant mano darbo stalo kaip tik guli žurnalo *Chaos and Complexity Letters* keli paskutiniai numeriai, kuriuose yra straipsnių, nagrinėjančių meno reiškinius, meno istoriją ar architektūrą iš chaoso teorijos pozicijų. Nesu didelis menų žinovas, bet matau, kad viduramžių ar renesanso dailėje žmogus buvo vaizduojamas atpažįstamai, gana natūraliai. XIX a. atsiradus fotografijai dailininkui buvo visai neįdomu konkuruoti ir lenktyniauti su fotografu, kuris iš jų teisingiau pavaizduos žmogų ar natūrą. Dailininkai juos supantį pasaulį ėmė vaizduoti visai kitaip, pradėjo plėtoti naujos meno formos. Dailėje tai impresionizmas, ekspresionizmas, abstrakcionizmas ir daug kitų moderniojo meno kryptų bei srovių.

Tai štai chaoso teorijos specialistai ir meno žinovai mano minėto žurnalo (esu jo redakcinės kolegijos narys) straipsniuose nagrinėja dailėje vykusius pokyčius. Pasinaudojant bifurkacijos teorija (tai chaoso teorijos dalis, nagrinėjanti kokybinius sistemos pokyčius) galima gauti įdomių išvadų taip pat ir apie mene vykstančius virsmus.

I šiuos dalykus neįsigilinusiam žmogui visa tai gali sukelti didelę nuostabą. Bet pirmiausia išsamiau apibūdinkime bifurkacijos reiškinį. Faziniai virsmai fizikoje, chemijoje – tai bifurkacijos pavyzdžiai?

Faziniai virsmai – tai atskiras bifurkacijos atvejais. Yra matematinė teorija, aiškinanti, kaip atsiranda faziniai virsmai. Jie atsiranda, kai sistema pereina iš vienos būsenos į kitą, t. y. patiria fazinį virsmą. Pasirodo, tie virsmai yra universalūs ir gali būti klasifikuoti. Fizikoje, chemijoje ir daugelyje kitų sričių galima klasifikuoti sistemos perėjimus iš vienos būsenos į kitą.

Kaip čia yra, kad chaoso teorija, vadinasi, ir matematika, taip pat sėkmingai aprašo objektyvaus pasaulio fizikinę realybę ir subjektyvių menininkų sukurtus meno reiškinius?

Visai nesvarbu, kas sukūrė – Dievas ar menininkas. Jeigu sistemoje vyksta virsmas, tai ji gali būti aprašoma gana paprastomis lygtimis, ir jos yra universalios. Virsme, arba bifurkacijos taške, dėsningumai yra universalūs ir labai paprasti. Pameginsiu populiariai paaiškinti.

Įsivaizduokime duobės dugne gulintį rutuliuką. Jo būseną stabiliai – energetinis minimumas. Dabar pameginkime keisti duobės parametrus taip, kad duobės dugnas po rutuliuku kiltų. Vietoj dugno atsirastų kalniukas ir du minimumai iš šonų.

Turėsime vieną maksimumą – kalniuką ir du minimumus – duobes. Jeigu kreivę, t. y. duobutę, tolygiai keisime, tai visados gausime vieną maksimumą ir du minimumus. Kas dabar vyks su rutuliuku? Jo būseną kalniuko viršuje taps nestabili, ir jis risis į vieną arba kitą duobutę. Štai ir gausime bifurkaciją. Kreivę keisime tolygiai, o sistema patyrė virsmą.

ekspresionizmą (Aleksejus von Javlenkis) ir pan.

Galime įsivaizduoti, kad menas plėtojosi panašiai, kaip evoliucionuoja chaotinė sistema, kai keičiamas koks nors jos parametras: buvo vienas „minimumas“, toliau visa sistema evoliucionavo ir skilo į dvi šakas (rutuliukas, t. y. meno reiški-

mus – duobes. Jeigu kreivę, t. y. duobutę, tolygiai keisime, tai visados gausime vieną maksimumą ir du minimumus. Kas dabar vyks su rutuliuku? Jo būseną kalniuko viršuje taps nestabili, ir jis risis į vieną arba kitą duobutę. Štai ir gausime bifurkaciją. Kreivę keisime tolygiai, o sistema patyrė virsmą.

Taip, chaoso teorija tam puikiai tinka.

Tai kur šios teorijos taikymo ribos? Kiek ji yra universalios? Apie kai kuriuos pritaikymus jau kalbėjome.

Paprastai gamtoje vykstantys procesai modeliuojami diferencialinėmis lygtimis, nes daugiau ne kažin ką ten būtų galima modeliuoti. Daž-

oso valdymo metodus, kaip sistema galima paveikti grįžtamoju ryšiu ir iš chaotinės ją padaryti tvarkinga. Kalbėdamas apie valdymą pabrėžiau, kad yra du būdai: vienas, kai sistema paveikiama išorine jėga be grįžtamojo ryšio; antras – taikant grįžtamąjį ryšį.

Tai ir yra valdymo būdas, kuris pasaulyje vadinamas „Pyrago metodu“?

Mano valdymas yra su uždelstu grįžtamoju ryšiu. Tai atskiras metodas. O valdymas su grįžtamoju ryšiu seniai žinomas, faktiškai nuo to prasidėjo valdymo teorija.

Dabar štai į ką atkreipkime dėmesį. Jeigu į tą sistemą žvelgsime kaip į valdymą be grįžtamojo ryšio (išorinio signalo sistema), tai tokią schemą galima vertinti ne tik kaip valdymo, bet ir kaip fizikinių tyrimų schemą. Tarkime, tiriamo puslaidininkį: teikiame elektros srovę ir stebime atsaką. Tai ta pati valdymo schema be grįžtamojo ryšio.

Ir štai kas stebina: beveik niekam nekilo mintis tokia fizikiniame tyrime panaudoti grįžtamuosius ryšius. Viename seminare apie tai užsiminiau, sureagavo kolega prof. Algirdas Matulis, pasakęs, kad grįžtamieji ryšiai veikia per patį tyrėją. Šis nuolat reaguoja į eksperimento eigą ir prirėkia išsikiša, keičia bandymo sąlygas ir panašiai. Vadinasi, toks grįžtamas ryšys yra.

Bet aš noriu parodyti, kad mano metodas pateikia tiesioginį nežinomos sistemos tyrimą. Įsivaizduokime, kad sistema yra juodoji dėžė, generuojanti chaotinę signalą. Tarkime, žinau, kad ten esama nestabilių periodinių orbitų. Noriu jas pamatyti. Turiu sistemą ne taip, kaip įprastai daroma spektroskopijoje: paduodamas signalas ir stebimas sistemos atsakas. Pameginkime veikti visai kitaip: paduokime į sistemą signalą kaip grįžtamąjį ryšį. Matuoju signalą $x(t)$, padarau delną τ atimu tą signalą ir delną ir štai šį gautą rezultatą paduodu kaip grįžtamąjį ryšį į sistemą. Formulėje tai atrodytų taip:

$$K[x(t) - x(t - \tau)].$$

Tarkime, dabar aš nenoriu valdyti sistemos, daryti jai įtakos, kaip kad darėme ankstesnių pokalbių metu, bet man rūpi ją iširti. Kitaip sakant, noriu pamatyti sistemos nestabilias periodines orbitas, stabilizuoti jas savo valdymu. Tada aš jas galėsiu pamatyti. Šiaip tos orbitos nestabilios, sistema nuolat nuo jų tarsi „pabėga“. O stabilizuoti sistemą pameginsiu grįžtamoju ryšiu. Chaotinėje sistemoje visada yra tų nestabilių orbitų, bet jų nematyti. Pavykus stabilizuoti, galima jas pamatyti. Štai ir visa idėja.

Kaip Lietuvoje TRAMDOMAS CHAOSAS (5)

Baigiantis 2006 m. Šv. Kristoforo statulėle už Nuopelnus mokslui apdovanotas prof. habil. dr. Kęstutis Pyragas; apdovanojimą įteikė Vilniaus miesto savivaldybės meras Artūras Zuokas

Panašūs virsmai vyksta ir estetiškai pasaulyje pažinime. Pirmiausia pateiksiu pavyzdį, kuris paaiškina, kodėl rutuliuko ir duobutės modelį galima taikyti estetikoje. Tarkime, žmonėms rodomas stačiakampis, kurio horizontalios briaunos ilgis yra A, o vertikalios – B. Tegul iš pradžių tas stačiakampis yra kvadratas, t. y. A=B. Dabar pamažu didinkime horizontalią briauną A ir klausime žmonių, kuri stačiakampio forma yra gražiausia. Pasirodo, kad didžiausia dalis žmonių pasako, kad stačiakampis yra gražiausias, kai santykis A/B lygus vadinamajam *aukso vidurkiui*, kurio apytikslė vertė yra 1,618. Taigi estetinė prasme yra optimalus santykis A/B. Pernelyg didelės ir pernelyg mažos šio santykio vertės atitinka negražius stačiakampius. Mūsų estetiškas jausmas pasiekia ekstremalią būseną, tarsi rutuliukas nusirita į duobę, kai minėtas santykis A/B pasiekia *aukso vidurkio* vertę.

Žmonijos evoliucijos metu estetiškos sąvokos nuolat kito ir patyrė daugelį kokybinių pakeitimų – bifurkacijų. Klasizmo laikotarpiu grožis buvo pagrindinis estetiškas kriterijus. Tam tikru istoriniu momentu žmonės suvokė, kad realybėje yra ne tik gražūs, bet ir negražūs (šlyktūs) vaizdai. Taip klasicizmas suskilo į dvi šakas – neoklasicizmą ir romantizmą. Pastarasis naudoja ne tik gražumą, bet ir negražumo sąvoką. Panašių meno skilimo (bifurkacijų) pavyzdžių ir dvi atskiras šakas yra labai daug. Taip postimpresionizmas (Polis Sezanas, Tablė, Napkinas, Fruitas) suskilo į kubizmą (Džordžas Braka, Le Viaduktas de L'Estaka),

nys ar stilius, gali atsidurti viename arba kitame minimume, t. y. naujose duobutėse). Ilgainiui tas skilimas – vėl į dvi šakas – tęsis ir toliau. Pasitelkus chaoso teoriją ši bifurkacija labai vaizdžiai matyti, o visa meno istorija gali būti pavaizduota kaip nuolatiniai skilimai – bifurkacijos. Filosofškai, kokybiškai vertinant labai gražiai sutampa su chaoso teorijos mokslu.

Kalbant apie meno ir chaoso mokslo sąryšius dar reikia paminėti *fraktalus*. Jie gaunami tam tikru būdu vaizduojant chaotinių sistemų sprendinius. Tai labai sudėtingi ir estetišku požiūriu gražūs piešiniai, nors jie pagaminami naudojant palyginti paprastus matematinis algoritmus. Šie piešiniai turbūt gali konkuruoti su dailininkų sukurtais piešiniais, nors juos gali pagaminti eilinis žmogus, šiek tiek mokantis programuoti kompiuteriu. Daug tokių piešinių galima rasti internete, kad ir svetainėje <http://spanky.triumf.ca>.

Man straipsnius žurnale *Chaos and Complexity Letters* labai malonu skaityti, nes iškart matyti, kad labai panašiais dėsningumais galima aprašyti labai įvairias realybės formas, taip pat meninės realybės. Galima teigti, kad visa meno raida vyko pagal chaoso teorijos mokslą, nors tokios mokslo šakos dar nebuvo sukurta.

Žurnale, kurio redakcinės kolegijos narys esate, nagrinėjami ir kalbos atpažinimo klausimai.

Straipsnyje rašoma, kaip galima atpažinti žmogų pagal jo kalbą naudojant chaoso teorijos metodus.

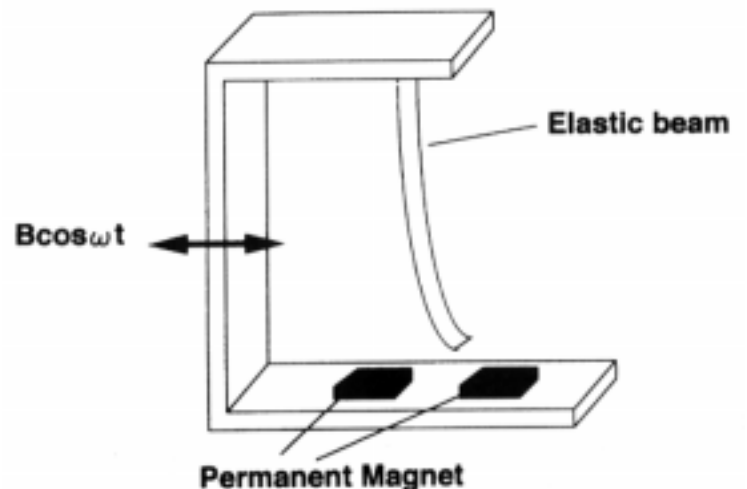
Identifikuoti kaip pagal pirštų antspaudus?

niausiai įvairūs procesai aprašomi netiesinėmis diferencialinėmis lygtimis. O jeigu turime tokių lygčių modelį, iškart susiduriame su chaosu. Tai bendra teorija, nes labai daug ką galima aprašyti netiesinėmis diferencialinėmis lygtimis. Beveik viską.

Panaudojo grįžtamąjį ryšį

Pradėjau Jūsų klausinėti gal ir ne apie svarbiausius dalykus, į kuriuos šiuo metu gilinatės. Be ne vėlu grįžti ir prie to, kas Jums šiuo metu atrodo aktualiausia. Mintyje turiu, aišku, chaoso teorijos dalykus.

Šiame pokalbyje dar per mažai pasakėme apie chaoso teorijos metodų taikymą. Papasakojau apie cha-

Eksperimentinė sistema, kurioje japonai T. Hikiara ir T. Kawagoshi 1995 m. panaudoję prof. Kęstučio Pyrago uždelsto grįžtamojo ryšio metodą stabilizavo nestabilias periodines orbitas

Netiesinės spektroskopijos metodas

Dabar prašome parodyti, kaip visa tai darote praktiškai.

Reikia parinkti du parametrus – dėslos laiką τ ir grįžtamos jėgos stiprį K . Tikrasis laikas yra t . Dabar užfiksuojame K ir piešiame grafiką, kaip valdymo trikdys priklauso nuo dėslos τ . Eksperimente keičiame dėslos laiką stebime, kaip kinta trikdžio amplitudė. Pasirodo, kad trikdžio amplitudė turi didelius minimumus, kai tik tas laikas sutampa su nestabilios periodinės orbitos periodu. Čia ir glūdi idėja: kai tik stabilizuojama periodinė orbita, grįžtamojo ryšio jėga virsta 0. Sistema turi savas nestabilias periodines orbitas su tam tikrais periodais T , $2T$ ir t. t.

Kai mūsų dėslos laikas τ sutaps su vienu iš nestabilios periodinės orbitos periodu T , $2T$.. (tų periodinių orbitų sistemoje yra be galo daug), vadinasi, $\tau = T$, $2T$.. trikdžio signalas virsta 0. Trikdžiui priklausant nuo dėslos τ stebimi gilūs minimumai, kai $\tau = T$, $2T$..

Kas bus, kai τ sutaps su $2T$?

Tada bus stabilizuota antra periodinė orbita. Gausime rezonansinį vaizdą: priklausomai nuo dėslos laiko τ trikdys rezonansiškai kis. Stebėdami išėjimo signalą tiksliai matysime savąją periodinę orbitą. Kai trikdys virs 0, matysime chaotinės sistemos savąją periodinę orbitą.

Jei taip, tai sistema stabilizuota ir mums nėra reikalo eikvoti energijos ir pastangų norint jos būti palaikyti?

Išties mums reikės labai mažai pastangų sistemos periodiniam būviui palaikyti, kai ji juda savąja periodine orbita, t. y. kai dėslos sutampa su nestabilios periodinės orbitos periodu. Ir kas labai svarbu: chaose galime identifikuoti eksperimentiškai savąsias nestabilias periodines orbitas. Šiaip jų nematyti. Šį eksperimentą galėtume pavadinti netiesinės spektroskopijos metodu.

Spektrą atstoja sistemos periodinės orbitos?

Taip, spektras yra periodinės orbitos. Jos ir anksčiau buvo žinomos, nes bet kokia chaotinė sistema turi tas nestabilias orbitas. Bet man pavyko grįžtamojo ryšiu jas identifikuoti. Į šį metodą galima žvelgti kaip į tyrimų – netiesinės spektroskopijos – instrumentą.

Šį metodą, arba tyrimų instrumentą, praktiškai galima naudoti?

Naudojamas paprastoms sistemoms. Sudėtingesnėms – kol kas ne taikomas.

Tai ir yra tas „Pyrago metodas“, kurį nuolat cituoja žymiausi chaoso tyrinėtojai prestižiškiausiuose pasaulio fizikos žurnaluose?

Taip, tai yra mano pasiūlytasis metodas.

Kas kliūva, kad šis metodas kol kas nepritaikomas sudėtingesnėms sistemoms stabilizuoti ar matuoti?

Sudėtingoms sistemoms šiuo metodu pavyksta stabilizuoti tik kelias pirmas periodines orbitas, bet nepavyksta stabilizuoti aukštesnės eilės orbitų. Kliuvinys tas, kad aukštesnės eilės orbitos yra labiau nestabilios.

Ar yra būdų, kaip tą metodą pagerinti, kad galima būtų stabilizuoti aukštesnės eilės orbitas?

Taikomi įvairūs būdai. Iš tiesų vadinamojo *Pyrago metodo* (taip vadinama pasaulinėje literatūroje) modifikacijų sugalvota labai daug. Vieną svarbiausių mano metodų modifikacijų pasiūlė amerikietis Jošua E. S. Sokolaras (Joshua E. S. Socolar) ir kt. Ši modifikacija vadinama išplėtinu uždelsto grįžtamojo ryšio

POSTIMPRESIONIZMAS

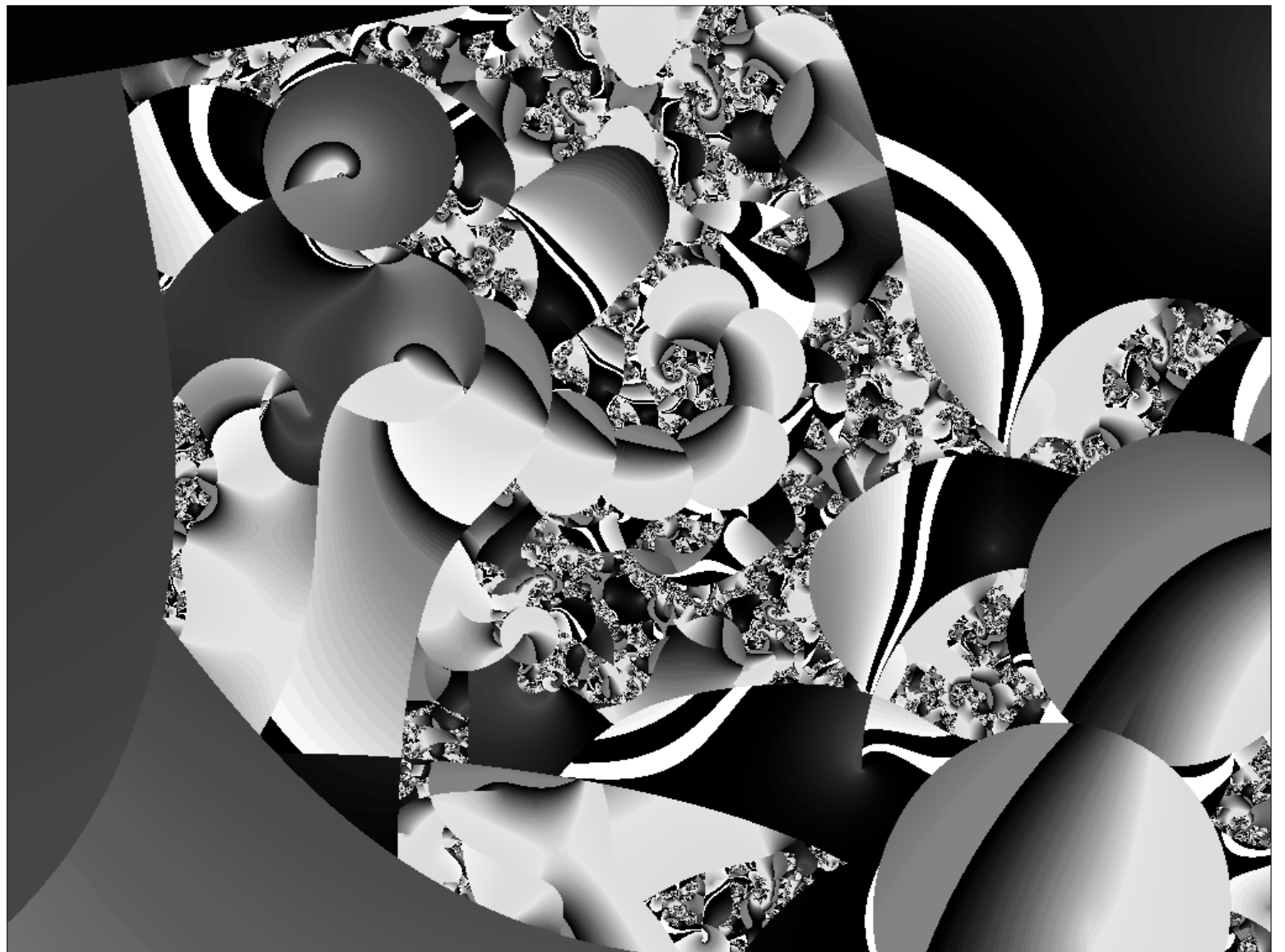
KUBIZMAS

EKSPRESIONIZMAS

Bifurkacijos pavyzdys dailės meno evoliucijos metu: postimpresionizmo skilimas į ekspresionizmą ir kubizmą

Fraktalas, pagamintas kompiuterine programa, primena Pablo Pikaso paveikslą

metodu. Grįžtamajame ryšyje vietoj paprasto skirtumo $[x(t) - x(t-\tau)]$ jie panaudojo begalinę eilutę: $[x(t) - x(t-\tau)] + R[x(t) - x(t-2\tau)] + R^2[x(t) - x(t-3\tau)] + \dots$ su koeficientu $R < 1$. Paaiškėjo, kad tokią begalinę eilutę nesunku realizuoti paprastomis fizikinėmis priemonėmis. Pakanka į grįžtamojo ryšio grandinę įjungti gerai žinomą fizikoje prietaisą – Fabri-Perrot rezonatorių. Toks metodo patobulinimas gerokai pagerina jo veiksmingumą.

Šiaip man pasisekė, kad metodo matematinis aprašymas yra gana sudėtingas. Tai diferencialinės lygtys, kuriose yra dėslos laikas τ , ir matematinė tokių lygčių analizė yra pakankamai sudėtinga, nors pačios lygtys atrodo gana paprastai. Todėl man ir pasisekė, kad sudėtingas uždavimas, nes tada tyrinėtojas yra kas veikti. Pasaulio mokslininkai, chaoso tyrinėtojai, tuojau pat griežbi kurti mano pasiūlyto metodo teoriją. Daug tyrinėtojų grupių tuo užsiima daugelyje šalių ir šiuo metu. Dabar tai viena iš labiausiai ti-

riamų moderniosios valdymo teorijos kryptių.

Kaip buvo taikomas „Pyrago metodas“

Bet tai valdymo teorija ir tyrimų metodas, naudojamas daugiausia fizikinių, cheminių sistemų tyrinėjimui? Juk iš savo šių mokslų ribų šiandien nelabai kur išeisite praktinio taikymo požiūriu?

Tų taikymo sričių yra, kiek tik norite, metodo ir teorijos taikymo galimybės labai plačios. Galiu pavardyti, kur metodas buvo realiai eksperimentuose pritaikomas.

Prasidėjo nuo paprastų elektroninių chaoso generatorių. Pirmą eksperimentą padarė būtent mūsų Pustalaidininkų fizikos instituto fizikas eksperimentatorius Arūnas Tomaševičius dar 1993 metais. Mudvieju straipsnis, jo – kaip eksperimentatoriaus, mano – kaip teoretiko, buvo išspausdintas žurnale *Physies Letters*, 180, 99 (1993).

Jei tai pirmas pasaulyje, kaip sakote, su paprastais chaoso elektroniniais generatoriais atliktas eksperimentas, tai prisiminkime jo esmę.

Tyrinėjant chaosą fizikai gaminasi paprastus elektroninius chaoso generatorius. Tai gali būti paprastas LC generatorius, sudarytas iš induktyvumo ritės, kondensatoriaus ir stiprintuvo. Jeigu į tokį generatorių, kuris generuoja periodinius signalus, tam tikru būdu įjungsimė netiesinį elementą, jis pradės generuoti chaotinį signalą. Tai paprasčiausias instrumentas tyrinėti įvairiems chaotiniams reiškiniams, taip pat tinka tikrinti ir naujas idėjas. Tyrinėtojų rankose tai dažniausiai savotiški „žaisliukai“, bet su jais „žaidžiant“ galima patikrinti daug naujų idėjų; jas paskui pavyksta įgyvendinti svarbesniuose instrumentuose. Kone kiekvienas chaotinių procesų tyrinėtojas turi sukūręs savąjį elektroninį chaoso generatorių – tai savotiškas garbės reikalas. Yra daugybė jų variantų.

rijo arba dešiniojo magneto. Tai ta pati sistema, apie kurią kalbėjau šio pašnekėsio pradžioje, kai minėjau dvi stabilias būsenas – dvi duobutes, į kurias nuo kalnelio viršūnės gali nusiristi rutuliukas. Kas bus rėmelį virpinant periodine jėga? Plieno plokštelė chaotiškai pradės judėti, bus pritraukta prie vieno ar kito magnetėlio. Ką padarė japonai? Jie mano grįžtamojo uždelsto ryšio metodu stabilizavo periodinius virpesius nykstamai maža jėga. Savotiškas „žaisliukas“, nuo kurio prasidėjo kiti chaoso tyrinėtojų įdomūs dalykai.

Bandymo esmė ta, kad nykstamai maža jėga pavyko stabilizuoti sistemą?

Taip, nes kai sistema stabilizuojama, tai grįžtamojo ryšio valdymo jėga praktiškai virsta 0. Panaudojamos savosios nestabilios orbitos, ir norint jose išlaikyti sistemą praktiškai nereikia eikvoti jokios valdymo energijos.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Vokiečių nacionalistų mėgstama tema – lietuvų nekultūra

Pabaiga, pradžia Nr. 9

Prof. Arnoldas PIROČKINAS

Į kurias ūkio sritis spraudėsi tie nelemtieji didlietuviai? Be minėtų valstybės įstaigų, kur reikėjo kvalifikuotų specialistų, dauguma atvykėlių dirbdavo žemės ūkyje samdiniams ir miestų įmonėse darbininkais. Antai P (etras) Kž (Kežinaitis?) straipsnyje *Lietuvių darbininkų būklė Klaipėdoje* (*Lietuvos žinios*, 1934 m. birželio 7 d., Nr. 127(4513), p. 2) pateikia duomenis, kad iš 2747 atvykėlių darbininkų Klaipėdos miesto fabrikuose dirba 1500, uoste – 472, prie geležinkelio – 490, artelėse – 200, neturi darbo 85. Jų uždarbiai menkesni negu vietinių darbininkų. Tik keturios įmonės, kur lietuviai darbininkai sudaro daugumą: *Lietuvos eksportas* (77 proc.), *Liverma* (verpalų fabrikas, 77 proc.), medvilnės fabrikas (68 proc.) ir vilnų fabrikas *Gamza* (58 proc.). Visose kitose įmonėse jų procentas esąs labai nedidelis arba visai į jas nepriimami. Tad atvykėliai darbininkai tikrai neatėmė iš klaipėdiškių duonos kąsnio, nes tenkindavosi tuo, kas likdavo nuo vokiečių ir lietuvininkų.

V. Gaigalaitis savo atsiminimuose teisingai pastebi: „Jie (t. y. didlietuviai) atsigabeno, žinoma, savo papročius, mūsų klaipėdiečiams svetimus ir nepriprastus, drauge“ (p. 245). Tarp jų, sutinkame, būta ir neigiamų dalykų, pavyzdžiui, besaikis girtavimas, kuris vesdavo prie barnių ir muštynių. Antai V. Gaigalaitis nurodo, kaip Patrų (*Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyne* tokia vietovė nepažymėta) karčemoje didlietuviai girtuokliaudami susimušė, susidaužė ir susikruvino. „Vokiečių laikraščiai rašo plačiai ir nešvariai apie kautynes Patruose, – sako V. Gaigalaitis ir pabrėžia, – Tai yra ta lietuviškoji kultūra!“ (ten pat). Lietuvininkui dėl šio ir kitų panašių negarbingų dalykų skaudu. Tačiau jo lyg ir paskubėta prisijungti prie vokiečių smerkimų bei juos antrinti.

Viena, tolygių ekscesų ar kitokių nekultūros reiškinių, tuo labiau kriminalinių nusikaltimų, kiek pasidarė rastume ir vokiečių, prancūzų, anglų ar amerikiečių buityje. Neišvengdavo jų nė patys klaipėdiškiai – lietuvininkai ir vokiečiai. Pavyzdžiui, D. Kauno sudarytame albume *Mažosios Lietuvos veidai ir vaizdai* (2000, p. 264) įdėtos Poškų kaimo 7 ha ūkio savinoko Jono Skvirblio nuotraukos. Pasirodo, šis klaipėdiškis 1930 m. rudenį prie Dovelų išardė siaurojo geležinkelio bėgius ir, sustabdęs traukinį, mėgino iš pašto vagono pagrobti vežamus pinigus. Įdomu būtų žinoti, kiek dėl šio įvykio kaltino klaipėdiškių ir vokiečių kultūrą vokiecininkai ir pats V. Gaigalaitis?

Antra, ar vien kriminaliniai nusikaltimai bei visokie padorumai pažeidžiantys poelgiai apibūdina tautos kultūrą? V. Gaigalaitis ir kiti jam pritariantys lietuvininkai, smerkdami tokius didlietuvių išsišokimus, turėjo atremti nacionalistų vokiečių apibendrinimą ir parodyti, kas sudaro tikrąją lietuvių tautos kultūrą. Deja, jie to nepadarė nei šį, nei kitais sykiams. Jie nesipiktino nė vokiečių visokiais nusižengimais Klaipėdos krašte ar artimuose Rytprūsiose – nebadė jais akių padoriams ir kultūringiems tautiečiams,

Ernestas Galvanauskas (1882–1967). Uosto valdybos pirmininkas (1927–1928), žymus Klaipėdos pramonės ir prekybos verslininkas, Prekybos instituto steigėjas ir rektorius (1934–1940), „Vakarų“ dienraščio redaktorius, „Ryto“ leidyklos ir spaustuvs akcinės bendrovės priežiūros tarybos pirmininkas. Įvairiu metu ėjo Lietuvos Vyriausybės Ministro Pirmininko ir ministro pareigas. Antrojo pasaulinio karo metais iš Klaipėdos ištremtas, gyveno Berlyne griežtoje gestapo priežiūroje (p. 232)

kad štai kokia vokiečių kultūra!

V. Gaigalaitis ir panašaus nusiteikimo lietuvininkams papiktinimą kėlė ne vien tokie nekultūros atvejai. Jie atmetė ir kitus, tikros kultūros bruožus. Kreipimesi į krašto gubernatorių surinkimninkų sakytojo A. Baltrio žodžiais persakojami nepriimtini tokie didlietuvių atnešami dalykai: „Rimti klaipėdiečiai lietuviai visuomet pareiškė: Didžiosios Lietuvos pobūdžio vakarėliai, vakaruškos, gegužinės neturi praeities (t. y. mažlietuviai praeityje jų neturėjo, – A. P.); jie klaipėdiškiai tikrai papiktina ir atbaido – lietuviškumui krašte tikrai kenkia.“ Toliau keliamas toks reikalavimas (nežinia, ar jis tik A. Baltrio, ar jam pritaria ir V. Gaigalaitis): „Tučtuojau ir griežčiausiai iš pačių lietuvių patiems lietuviams pasmerkimas ir uždraudimas visų vakarėlių, vakaruškų, gegužinių! Ne įstatymų keliu, bet iš pačios tautos vadovybės žūtbutinai į visą, kas iš lietuvių jaučia krikščioniškai ir lietuviškai ir turi sąžinės, tuo būdu, kad visi nepaklausantieji pasmerkami ir garbės teismo baudžiami“ (ten pat).

Kaip suprasti „visų vakarėlių“? Ar čia neišryškėja vadinamųjų surinkimninkų, pietistų nuostata smerkti bet kokius „nuodėmingus“ pasilinksminimus ir pramogas? Ko gero, toks rigoristinis požiūris į lietuviškus ren-

ginius atsispindi taip pat V. Gaigalaitis atsiminimuose. Užkliudytas jo konfliktas su *Aukuro* draugija ir Martynu Jankumi dėl jos išgytoje Rambynų kalno dalyje pastatyto aukuro. Ši M. Jankaus akcija apibūdinta tokiais paniekinamais žodžiais: „[...] Jankus niekam nieko nesakęs parigolino ten aptašytą aukuro akmenį ir užsipelnė už tai nuo Kauniškių krivaičio arba vaideloto titulą“ (p. 135). Taigi kyla prielaida, kad V. Gaigalaitis ir gausiam jo aplinkos lietuvininkų sluoksniui kėlė nepasitenkinimą ne tik vakarėliuose šokami pramoginiai šokiai – polkos, valsai, fokstrotai ar tango, bet ir senoviniai liaudies žaidimai, dainos, vaidinimai, net pagonybės laikus primenantys aukurai, vaidilutės, kriviai, barzdociiai lietuviai su kardais ir ietimis. Jei, donelaitiškai tariant, tokie dalykai – „raspustva“, tai ką reikėjo kalbėti apie Vokietiją, iš kur į Klaipėdos kraštą sklido visokia pornografija, nudistų pliažai ir ne mažesniu mastu moderniški šokiai? Tuo tarpu davatkiški klaipėdiškiai visų blybių šaltiniu laikė didlietuvius: tuo jie, vokiecininkų džiaugsmui, gilino abiejų tautos dalių atskirtį.

Vokiečių inspiruojamas lietuvių žeminimas neleidė propagandos paveiktiems lietuvininkams įvertinti tos

Nuo 1927 m. šioje gimnazijoje mokytojavo poetas Salys Šemerys, o 1934–1939 m. – Antanas Venclova. Visų lietuvių intelektualų neišvardysime.

1923 m. kompozitoriaus Stasio Šimkaus iniciatyva įkurta privati muzikos mokykla, kur dirbo įvairiautis muzikų kolektyvas. Jame darbavosi vokiečių (kurį laiką mokyklos vicedirektoriumi buvo Aleksandras Johovas, berlynietis, 1892–1932 m. Klaipėdos Šv. Jono bažnyčios kantorius), čekų, vengrų, net rusų specialistai. Iš lietuvių šalia S. Šimkaus minėtini dar kompozitoriai – Jeronimas Kačinskas ir Juozas Žilevičius, taip pat pianistai. Joje yra dėstęs puikus vokiečių kalbos mokovas ir jų literatūros žinovas rašytojas Balys Sruoga. Mokykla atverdavo kelią į muziką ne tik lietuviams, bet ir vokiečiams. Ji skleidė muzikinę kultūrą visam Klaipėdos kraštui – didlietuviams, mažlietuviams ir tikriems vokiečiams. Tai unikalus tautų bendradarbiavimo ir darnaus darbo pavyzdys ne tik visoje Klaipėdos istorijoje, bet gal ir visame Rytų regione. Be didlietuvių dvasinės kultūros toks židinys nebūtų atsiradęs.

Didlietuviai apskritai teikė didelę reikšmę savo kultūrinių-meninių laimėjimų skleidimui Klaipėdos krašte. Ir šios pastangos dažniausiai

Traukinys veža į Sibirą tremtinus. Tarp jų ir buvęs klaipėdiškis lietuvininkas apmąsto Klaipėdos krašto gyvenimą Lietuvos valdymo metais (citatos iš p. 292–293): „Lietuvai duonos / Niekada netrūko, su duona ji visad turtinga“; „Niekad netrūko žmonėms ar cukraus, mėsos ar šampano.“ Kilus kalbai apie pramogą, jo kaimynas ėmė žavėtis nepaprastu Kipro Petrausko pasisekimu Klaipėdoje:

„... Pasisekė man į *Traviatą*, Perkirto jį kaimynas, jausmų savo nesuvaldydams.

Išsparduota iš anksto viskas, ne daug tų lietuvių Tuokart vietos tegavo, – visur vokiečiai prigužėjo.

Negirdėtas pasisekimas, – šalia *Traviatos*

Statė *Pajaccio* ir *Rigoletto*, tris operas statė!

..... Didelė staigmena vokiečiams, niekuomet negalvojo,

Kad maža lietuvių tauta sugebės sau sukurti

Įžymenybių vaidybos mene ir mūzų srityse.“

Toliau kaimynas prisimena, kaip po spektaklio važiuavęs su keliais žymiais Klaipėdos vokiečių intelektualais: miesto direktoriumi Albers ir jo

Muzikos mokyklos orkestro repeticija Šaulių namų salėje. 1933 m. birželio 22 d. Viduryje iš kairės sėdi mokyklos direktorius Ignas Prielgauskas, stovi dirigentas Jeronimas Kačinskas ir dainininkas Stepas Sodeika. Nuotraukoje vokiečių kalba užrašyta J. Kačinsko dedikacija dainininkui Ernstui Schumannui (p. 304)

kultūros, kurią iš tikrųjų kraštui nešė didlietuviai. O tarp jų būta nemažai labai kultūringų žmonių, prilygstančių vokiečiams. Pavyzdžiui, verta paminėti rašytoją, vertėją ir pedagogą Praną Mašiota, kuris 1891–1915 m. mokytojavo Rygos realinėje mokykloje. Šiame mieste ir mokykloje stiprias pozicijas turėjo vokiečių kalba ir kultūra. Tad kai 1924–1929 m. palikęs Lietuvos švietimo viceministro postą direktoriavo Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijoje, jis visais atžvilgiais prilygo vokiškos kultūros išauklėtiems klaipėdiškiams ir kultūringiesiems vokiečiams. Kaip kultūros žmogus savo pirmtako P. Mašiotu buvo vertas ir Kazimieras Trukanas.

kildavo be vyriausybės skatinimo. Jo kaip tik trūkdavo. Atrodo, tiek lietuvininkams, tiek vokiečiams intelektualams didelį išpūdį darydavo Kaino operos ir baletu teatro gastrolės, kuriais ne kuriais metais trukusios bene visą kurį vasaros mėnesį. Juos ypač žavėjo dainininko Kipro Petrausko pasirodymai operos spektakliuose. Apie tai skaitome tikro lietuvininko Jono Užpurvio epe (sakytume, epinėje poemoje) *Auf dem Markt weissen Sklaven*. Jo lietuviškas variantas vadinasi *Turgus baltųjų vergų*. Abu variantai išspausdinti jau po autoriaus mirties knygoje *Mano literatūrinis palikimas* (Vilnius, 1999, p. 11–121, 261–368).

draugu gydytoju Lehmannel. Šie neslėpė savo susižavėjimo spektakliais:

„Bais apsirikome mes, nestebėdami, kas prie pašonės.

Didelis tai mums smūgis, – užgriuvo mus rimtas pavojus.“

Tačiau baimintasi be pagrindo, nes aukštasis lietuvių operos ir kitų sričių menas nepasiekdavo paprastųjų klaipėdiškių lietuvininkų. Tai suvokė ir pagrindinis epo veikėjas:

„Brangiai tai atsėjo valstybei, tačiau nepasiekė

kaimo lietuvių liaudies šios dovanos retos ir kilnios.“

Pradžia Nr. 10

Pirmąją pokalbio dalį pabaigėme teiginiu, kad nėra reikiamos paramos ypač naujų įmonių kūrimui. Ar tai taikytina pirmiausia biotechnologijos sričiai, o gal visam Lietuvos mokslui ir pramonei?

Manau, jog visam mūsų mokslui ir pramonei. Bet man geriausiai pažįstami biotechnologijos mokslo reikalai. Daug metų man teko būti Biotechnologijos instituto direktoriumi, ir tik nuo 1996 m. perėjau dirbti į privačias struktūras. Man teko vadovauti institutui sunkiais laikais, kai reikėjo viską sutvarkyti, restruktūrizuoti. Palikau institutą, juk jis ir turėjo plėtoti taikomąjį mokslą, kurti naujas pumpurines įmones.

Bet to neatsitiko.

Kaip matome. Neabejoju, kad mūsų išsiliejimas į ES mums atvėrė naujas galimybes, ir pirmiausia jauniems žmonėms. Nelabai tikiu, kad prasidės didelis laktymas, kaip kad čia visi išsigandę. Lietuviai – gana sėslūs žmonės, mums iš Vilniaus pakeisti gyvenamąją vietą į Kauną – jau drama. Be to, lietuviai nori, kad jų vaikai mokytųsi lietuvių kalbos – tai mūsų kraujyje. Išvykus į Daniją vaikai lietuvių kalbos nemokės.

Biologijos ir technologijos sandūroje

Jūsų vadovaujama bendrovė ir ateityje sugebės „pririšti“ prie Lietuvos bent jau talentingiausių jaunimo dalį?

Tuo neabejoju. Ir dabar mes mokame pakankamai gerus atlyginimus, palyginti su Lietuvos vidurkiu. Kiek dabar gauna universiteto profesorius? Tiek pat mūsų bendrovėje uždirba jaunesnysis mokslo darbuotojas. Stengiamės, kad žmonės gautų normalius atlyginimus. Be to, mūsų darbuotojai turi puikias darbo sąlygas. Man yra tekę apvažiuoti daug pasaulio, ir galiu atsakingai pareikšti, kad mūsų darbo sąlygos yra daug geresnės net už kai kurių Vakarų Europos ir JAV mokslo institutų ir bendrovių mokslo centrus.

Užtat, kad nauja įmonė, naujas mokslo centras?

Ir todėl. Bet taip pat dėl to, kad gerai sutvarkyta infrastruktūra ir visa veikla. Dirbti mūsų bendrovėje žmonėms malonu. Turime 17 mokslo daktarų, jie dirba ir moksle, ir gamyboje. Štai Vilniaus Gedimino technikos universitete mes įkūrėme bioinžinerijos specialybės studijas. Kai kurie akademikai man priekai-

Žengiant į postgenominę erą (2)

Toliau kalbiname 2006 m. Nacionalinės pažangos premijos laureatą UAB „Sicor Biotech“ generalinį direktorių prof. Vladą Algirdą BUMELĮ. Jis yra Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas, Akademijos Biotechnologijos komisijos pirmininkas. Ši komisija gegužės 17 d. surengė mokslinę konferenciją „Biotechnologija Lietuvos universitetuose“, kur devynių Lietuvos universitetų atstovai nagrinėjo biotechnologijos mokslo padėtį šalies universitetuose, biotechnologinių tyrimų plėtros kryptis bei perspektyvas. Kalbindami prof. V. A. Bumelį taip pat aptarėme kai kuriuos aktualius biotechnologijos plėtros Lietuvoje klausimus.

tavo, kam tai darau. Paprasčiausiai jiems įrodžiau, kad Vilniaus universiteto biochemikai yra labai gerai parengti ir puikiausiai gali kurti mokslą. Bet man reikia inžinierių, biotechnologų. O tai biologijos ir technologijos sandūra. Mums patiems tenka skaityti įvairius kursus universitete, nes nelabai yra kam skaityti, o techninę dalį studentams suteikia VGTU. Mūsų bendrovėje jau dirba 27 žmonės, kurie yra baigę bioinžineriją šiame universitete. Kviečiamės ir Vilniaus universitete baigusius biochemiją. Jų imtume ir daugiau, bet šiuos jaunuolius išgraibsto anksčiau, negu spėjame pasiimti. Juos pasiima Biotechnologijos institutas, *Fermentas* (atliekantis daugiau mokslinio negu gamybinio darbo), Biochemijos institutas, Botanikos institutas. Mums nebelieka biochemikų diplomantų, todėl siūlyčiau į šias specialybes priimti daugiau studentų.

Kokių dar specialistų galėtumėte įdarbinti?

Mokslo centro įmonėje galėtume įdarbinti biologų, mikrobiologų.

Kokios tų jaunuolių perspektyvos?

Lietuvos Vyriausybė pradeda žvelgti plačiau į biotechnologijos ir aukštųjų technologijų vystymą šalyje. Dar 2003 m. gruodžio 22 d. buvo išleistas Vyriausybės nutarimas dėl aukštųjų technologijų plėtros programos sudarymo ir pačios plėtros. Esu tikras, kad po gerų 10 metų Lie-

tuvoje turėsime ne vieną biotechnologijos farmacijos įmonę ir ne vieną biotechnologijos reagentų įmonę. Turėsime ne vieną *Sicor Biotech*, bet 7–8 tokias įmones, gal ir daugiau. Tos naujos įmonės pradės kurtis, baigiasi tas daugelio dalykų gadinimo laikotarpis, kuris tęsėsi visą dešimtmetį. Manau, jog artimiausi penkeri metai bus naujų biotechnologijos įmonių kūrimosi laikotarpis. Tam juk galima gauti paramos per struktūrinius fondus. Todėl jauni žmonės, kurie tuo metu kaip tik ir baigs biologijos, mikrobiologijos, biochemijos specialybes Vilniaus universitete, tikrai turės kur pritaikyti savo žinias. Nereikės ieškoti laimės Danijoje, Airijoje, nors jie išskėstomis rankomis priimtų šių specialybių absolventus. Tačiau po 10–15 metų ir Lietuvoje bus visiškai gerai, žmonės galės uždirbti. Taigi į Daniją, Prancūziją ar Italiją važiuosime atostogauti, o uždirbsime Lietuvoje.

Ant proteonikos slenkščio

Taigi artėjame prie pokalbio pabaigos – žmogaus genomą iššifruotas. Bent jau tiek, kad vienas sklįstis į Pono Dievo kūrybos „laboratoriją“ ir paslapčių pasaulį pravertas. Mokslo žmonėms gyventi bus nuobodžiau?

Tik dabar ir prasideda tikrasis darbas. Reikės suprasti kiekvieno geno funkciją, nes kiekvienas genas

2006 m. Nacionalinės pažangos premijos laureatas prof. habil. dr. Vladas Algirdas Bumelis

sintetina baltymą. Genas stabilus, bet baltymas, kuris sintetinamas, gali sintetintis į 15–20 modifikacijų. Kodėl sintetinamas toks, o ne kitoks, kokia yra jo biologinė funkcija ir kaip jis veikia ląstelę, už ką atsakingas – daugybė klausimų, į kuriuos reikės rasti atsakymus. Taigi darbo bus, Pono Dievo kūrybos paslaptis dar teks atverti. Kartu atsiveria ir didžiulės galimybės visiems, kurie nori gilintis, tyrinėti, dirbti genomo tyrimo srityje. Žengiamo į postgenominę erą. Ligi šiol gyvenome genomo eroje. Dabar gimsta proteonika (lietuviškai būtų baltymotyra).

Dabar galima gauti ląstelės antspaudą pagal baltymų kiekį ir jų išsidėstymą. Kiekviena ląstelė – sveika ir patologinė – turi savo vaizdą. Jeigu pamatai, kad tai kitas baltymas, negu turėtų būti, tai iškart tą baltymą galima „pasiimti“, išsipjovus iš gelio, aukšto slėgio chromatografe, masių spektrometre ir gauti norimo baltymo struktūrą. Tyrinėjant galima suvokti, koks genas atsakingas už to baltymo sintezę.

Toliau tenka tą rūpimą geną pasiimti, išskirti daugiau tyrinėjamo baltymo, nagrinėti įvairias ląstelių linijas, mėginant suprasti jų funkcijas. Tik tada galima suprasti, kodėl atsirado toks, o ne kitoks naujas baltymas. Galimas dalykas, pavyks inhibuoti patologinį procesą, kurį sukėlė atsiradęs naujasis baltymas. Šis naujas mokslas ir vadinamas proteonika.

Prieš tyrėją atsiveria gyvos ląstelės.

Atsiveria ląstelės baltyminė visuota. Baltymai yra pagrindinė ląstelės statybinė medžiaga, padedanti ląstelei gyvuoti. Dar yra branduoliai, nukleino rūgštys ir kiti labai reikšmingi bei įdomūs dalykai. Ta baltyminė funkcija yra lyg ir baigtinė, o visa ko pradžia yra DNR.

Taigi baltymai yra baigtinis produktas. Jis ir „suka visą virtuvę“, o DNR tarsi atlieka tėvo ir motinos funkciją, iš kurios ir atsiranda „vaikai“, kurie toliau vnyioja visą gyvybės grandinę. Visa tai turės išsiaiškinti ir pažinti proteonika.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Klaipėdos krašte lietuvių masei kur kas prieinamesnis buvo 1935–1939 m. (iki kovo pabaigos) veikęs lietuviškas dramos teatras. Jam nemažai trukdė vokiečiai. Teatras spektaklius rodydavo ir kituose krašto miestuose bei miesteliuose, kur gaudavo didesnę sceną. Teatro trupė turėjo pajėgių aktorių ir režisierių. Borisas Dauguvietis ir Antanas Sutkus kaip režisieriai jau buvo žinomi Kaune, Klaipėdoje išliko talentingas režisierius Romualdas Juknevičius. Čia subrendo visa plejada aktorių: Elena Bindokaitė, Valerijonas Derkintis, Galina Jackeivičiūtė, Stepas Jukna, Alfonsas Radzevičius, Juozas Rudzinskas, Nelė Vosyliūtė ir kt. Teatre sėkmingai dirbo dailininkas Vytautas Palaima.

Per keturis su puse sezono buvo pastatyti 22 dramos veikalai. Tarp jų suvaidintos trys Petro Vaičiūno pjesės, Kazio Inčiūros *Vincas Kudirka*, Vydūno *Vėtra*, Kazio Binkio *Atžalynas*. Nemažai statyta nelietuvių dra-

maturgų veikalų ir inscenizacijų: mėgstamos buvo anglo Čarlso Dikenso kūrinių inscenizacijos, iš Šilutės apskrities kilusio Hermano Zudermano *Tėviškė*, Janio Rainio *Pūšk, vėjeli*, Moljero *Skapeno juokai* ir kt.

Dėl šio teatro indėlio propaguojant lietuvių kultūrą ir lietuviybės idėjas šiandien sunku ką tikriau pasakyti. Tokių entuziastiškų atsiliepimų kaip apie operos gastroles Klaipėdoje vargu ar rasis.

Kurį laiką pasvarsčius, ar vertėtų į Klaipėdą iš Kauno kelti Evangelikų teologijos fakultetą, ir paskui atsiskius šio ketinimo, pagaliau imta rūpintis sukurti šiame mieste lietuvišką aukštojo mokslo židinį. 1934 m. įkuriamas trimetis Klaipėdos prekybos institutas. Jo iniciatorius Ernestas Galvanauskas paskiriamas direktoriumi. Jam mokslo ir išprusimo būtų galėję pavydėti turbūt visi Klaipėdos krašte dirbę vokiečiai: 1902–1908 m. studijavo Peterburgo kasybos institute, 1912 m. Belgijoje, Lježe, gavo kalnų

inžinieriaus, o 1913 m. – elektros inžinieriaus diplomus. Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, kelis kartus buvo valstybės ministras pirmininkas, dažnai kartu eidavo ir kitų ministrų pareigas. 1924–1927 m. jis – Lietuvos atstovas Londone, 1927–1928 m. – Klaipėdos uosto valdybos pirmininkas. Iš tikrųjų jį tikytų laikyti tarptautine politiko, verslininko ir kultūrininko figūra. Jo vadovaujamas institutas subūrė veiklių dėstytojų kadrus ir per penkerius metus išleido 140 specialistų.

1935 m. Klaipėdoje duris atvėrė pedagoginis institutas. Jis buvo dvimetis ir rengė pradinį mokyklų mokytojus. Jame taip pat susibūrė aukštos kultūros humanitarų būrys. Iš pradžių instituto priešakyje stovėjo Vokietijos ir Prancūzijos universitetuose studijavęs Vytautas Sobyls, vėliau jį pakeitė Vokietijoje fizikos ir matematikos mokslus baigęs Mečys Mačernis. Su jais darniai dirbo grupė Kauno universiteto absolventų. Šios mokyklos tikriausiai ilgainiui

būtų davusios pagrindą Klaipėdos universitetui, apie kurį ketvirtajame dešimtmetyje buvo kalbama spaudoje ir valdžios institucijose.

Apie Lietuvos pastangas skleisti Klaipėdos krašte geriausius savo kultūros ir mokslo laimėjimus reikėtų specialios studijos. Čia galime dar pridurti, kad labai aukštos kvalifikacijos specialistų atsirado uosto tarnybose, spaustuviėje *Rytas*, miesto Raudonojo kryžiaus ligoninėje, privačiose firmose ir organizacijose. Didelį turtą davė daug paskatų lietuvininkų veiklai, kuri išaugo nematytu mastu. Tad, turint galvoje tą kultūros pakilimą Klaipėdoje ir krašte, verta paklausti ir šiandien kartojančius anų laikų nacionalistų vokiečių šmeižtus apie žemą lietuvių kultūrą. Kas jį iš tikrųjų reprezentuoja: ar keli smuklėje susipešę nusmurgę iš Žemaitijos vidurio atsibeldę kaimo jurgiai, ar štai tie išvardyti ir dar neminėti lietuviai intelektualai? Net ir paprasti Klaipėdos krašto mokyklų

draugijos išlaikomų lietuviškų gimnazijų ir pradinį mokyklų mokytojai išsiskyrė aukšta kultūra, visuomeniškumu, nuoširdžiu įsitraukimu į vietos gyvenimą. Jie mielai bendravo ne tik su lietuviškos orientacijos klaipėdiškiais, bet ir padoriais, lojalais Lietuvai vokiečiais. Tad čia galimas toks klausimas: kiek visi lietuvininkai sugebėjo ir kurie vokiečiai norėjo glaudžiai bendradarbiauti su iš Didžiosios Lietuvos atvykusiais lietuvių kultūrininkais? Ir reikia apgailestauti, kad kai kurie klaipėdiškiai, apskritai atsidavę lietuviybės reikalui, tam tikrais atvejais pasiduoodavo vokiečių nacionalistų propagandos įtakai ir reikšdavo nepagrįstas pretenzijas didlietuviams ar Lietuvos Respublikos valdžiai. Štai šioje kovoje su vokiečiais ir vokietininkais dėl svyruojančių lietuvininkų, nepaisant tam tikrų teigiamų poslinkių, lietuvių patriotinis frontas Klaipėdos krašte nebuvo be spragu.

Atkelta iš 1 p.

ištobulintą scenarijų. Beje, paskutinės scenarijaus korektūros buvo atliktos gegužės 18 d. 16 val., taigi 27 valandos iki tiesioginės transliacijos per LNK pradžios. Įprasta televizinio gyvenimo virtuvė, kurios žiūrovas nemato ir, ačiū Dievui, – tai jam padeda išsaugoti nekaltą vaikišką patiklumą ir tikėjimą, kad viskas, kas vyksta kažkur tenai, anapus žydrojo ekrano, ir yra tikrasis gyvenimas.

Įdomu, kad ir televizijos transliacijos metu renginį vedusiam Vytautui Juozapaičiui visai natūraliai išsprūdo: *Pradedame Nacionalinės pažangos premijos teikimo ceremonijos pristatymą iš Vilniaus universiteto teatro...* Visai teisingai, būtent teatro, nors galvoje turėta Teatro salė. O kad per daug nebūtų nutolta nuo teatro ir šou būdingos išmonės, televizijos darbuotoja prieš prasidedant transliacijai mokslininkus ir visus vyksmo dalyvius patreniravo, kaip reikia karštai ploti po vedančiojo ir kitų kalbėtojų žodžių. Pats žodis *televizija* tarsi savaime jau reiškia žanrą.

Proto ir pinigų santalka

Teatrališkai tautai, kurios savivokai taip svarbu barokinės įmantrybės, šou elementų nepavyksta išvengti ir gyvenime. Juk ir aukštojo mokslo reforma šalyje prasidėjo ne nuo Bolonijos proceso ir net ne nuo Aukštojo mokslo įstatymo priėmimo. Prasidėjo nuo rektorių togų siuvimo, matavimosi ir puikavimosi. Gal tokio teatro, paįvairinančio gyvenimo rutiną, ir reikia. Bet blogiausia, kad įpratęs prie ritualų, net ir Nacionalinės pažangos premijos manifesto šiaip jau labai prasingus žodžius žmogus pradeda priimti kaip ritualo dalį, būtino iškilmių proga užkeikimo žodžius, neturinčius nieko bendro su realybe. Žodžiai sau, o mes sau. Vis dėlto manifestas skelbia nepapratai svarbius dalykus, siekiamybę, be kurios nebus Lietuvos pažangos ir gerovės. Kalbama apie mokslo ir verslo sąjungą, proto ir pinigų santalką. Iš šio suvokto ir realiai įgyvendinamo ryšio turėtų gimti bei toliau plėtotis visa tai, kas mūsų žmonėms suteiktų pasitikėjimo savo jėgomis, padėtų realizuoti savo gebėjimus ir vidines galias, kad neberekėtų laimės ieškoti užsieniuose, o Lietuvos valstybė taptų savo vaikams paklydėliams ne pamote, bet mylinčia motina.

Štai kodėl atmesdami visus purpurus ir triukšmus įsiskaitykime į 2006 m. kovo 2-ąją pasirašytojo Nacionalinės pažangos premijos manifesto žodžius, kaip savotišką priesaiką ir siekiamybę. Būtent šis manifestas ir davė pradžią Nacionalinės pažangos premijai.

Mes skelbiame mokslo ir verslo sąjungą, siekdami efektyvaus bendradarbiavimo Lietuvos pažangos ir gerovės vardan, nes

žinome: tik vertinanti ir gebanti išmintingai pasinaudoti mokslo pasiekimais valstybė atsakingai kuria savo krašto ATEITĮ;

esame įsitikinę: mokslo pasiekimai, virtę inovacijomis versle, yra galingiausia jėga, gerinanti žmonių GYVENIMO KOKYBĘ;

teigiame: VERSLAS Lietuvoje jau yra pilietiškai subrendęs investuoti į Lietuvos intelektualinę, kultūrinę bei socialinę pažangą;

pabrėžiame: PAŽANGA įmanoma tik vienijant mokslo, verslo ir meno jėgą. Mes siekiame, kad iškilniausi Lietuvos mokslo laimėjimai ir juos kūrę ŽMONĖS būtų deramai įvertinti. Mes už PAŽANGĄ!

Posėdžiauja Nacionalinės pažangos premijos komitetas

Gedimino Žemlicko nuotraukos

Rimantas Kraujalis ir Kęstutis Jasiūnas dar nežino, kad po valandos taps Partnerystės pažangos premijos laureatais

Raudonu kilimu žengia Lietuvos jaunųjų mokslininkų sąjungos pirmininkas Tomas Žalandauskas, tarybos narė Brigita Serafinavičiūtė, drabužių dizaineris Juozas Statkevičius, prodiuserė ir režisierė Dalia Ibelhauptaitė, kiti renginio svečiai

Tuoj bus paskelbtas Nacionalinės pažangos premijos komiteto sprendimas; kol kas jis šių merginų rankose

Nacionalinės Mokslo pažangos premijos laureatas akad. Zigmas Zinkevičius ir Premijos mecenatai Darius Nedzinskas ir Darius Juozas Mockus

Asmik Grigorian atlieka ariją iš Ž. Bize operos „Karmen“

Viešnia iš Izraelio Limor Shapiro ir Merūnas Vitulskis atlieka dainą „Malda“

Nacionalinės pažangos premijos laureatai su kai kuriais mecenatais ir Premijos komiteto nariais: prof. Eugenijus Butkus, Rimantas Kraujalis, akad. Zigmas Zinkevičius, dr. Romualdas Danielius, UAB „Strateginių komunikacijų centro“ direktorė Dalia Kutraitė-Giedraitienė, akad. Algis Petras Piskarskas, Kęstutis Jasiūnas, prof. Eugenijus Ignatonis, Gintaras Karosas, akad. Benediktas Juodka, prof. Virgilijus Kęstutis Noreika, Vaclovas Kontrauskas, Juozas Kabašinskas, akad. Vytautas Sirvydis ir akad. Zenonas Rokus Rudzikas

Šią siekiamybę suformulavę Nacionalinės pažangos premijos steigėjai ją patys ir ėmėsi įgyvendinti per kasmet skiriamas tris: Mokslo pažangos, Partnerystės pažangos ir Kultūros pažangos premijas. Mokslo, kultūra ir partnerystė turi tapti tomis atsparomis, į kurias privalo remtis šiandien kuriama Lietuvos ateitis. Tos ateities ne šiaip daigų, bet išbujusių išlakių didmedžių esama ir dabarties Lietuvoje. Tai mums ir nori parodyti premijos steigėjai bei viso šio premijos teikimo vyksmo organizatoriai. Premijos vertę šalies mokslui, kultūrai ir mokslo partnerystei su verslu nusipelnusių asmenybių yra pakankamai, tad didžiausias sunkumas – ne juos rasti, bet išskirti iš daugybės lygiaverčių pretendentų. Žodžiu, Nacionalinės pažangos premijos komiteto pirmininkui Vilniaus universiteto rektoriui akad. Benediktui Juodkai ir komiteto nariams teko nemažai pasukti galvas, diskutuoti, kol iš premijos pasiūlytų kandidatų galutiniam svarstymui pavyko atrinkti po tris nominantus arba nominaciją sudarančių asmenų grupę.

Kas teisėjai?

Kadangi labai daug priklauso nuo vertintojų, tai pristatysime premijos komiteto narius. Komitetą šiais metais sudarė 8 mokslo, 4 verslo ir 2 kultūros autoritetai. Į komitetą pakviesti du praėjusių metų Nacionalinės pažangos premijos laureatai. Komiteto nariai:

Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas prof. habil. dr. Eugenijus Butkus, Vilniaus dailės akademijos rektorius prof. dr. Adomas Butrimas, Lietuvos nekilnojamojo turto plėtros asociacijos prezidentas Robertas Dargis, Lietuvos muzikos akademijos prof. dr. Eugenijus Ignatonis, Nacionalinės pažangos premijos komiteto

pirmininkas Vilniaus universiteto rektorius akad. Benediktas Juodka, Kultūros pažangos premijos 2006 m. laureatas Gintaras Karosas, Lietuvos prekybos, pramonės ir amatų rūmų atstovas Vaclovas Kontrauskas, Lietuvos pramonininkų konfederacijos viceprezidentas Juozas Magelinskas, Lietuvos mokslų akademijos prezidentas akad. Zenonas Rokus Rudzikas, Lietuvos mokslų akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus pirmininkas akad. Leonardas Sanka, Vilniaus universiteto Širdies chirurgijos klinikos vadovas, 2006 m. Nacionalinės pažangos premijos laureatas akad. Vytautas Jonas Sirvydis, Lietuvos verslo darbdavių konfederacijos atstovas Aloyzas Ubis, Vilniaus universiteto mokslo reikalų prorektorius prof. Juozas Vidmantis Vaitkus ir Lietuvos energetikos instituto tarybos pirmininkas akad. Jurgis Vilemas.

Vilniaus universiteto rektorius akad. Benediktas Juodka skelbia Nacionalinės pažangos premijos teikimo ir laureatų pagerbimo ceremonijos pradžią, primindamas, kad šis vakaras yra skirtas pagerbti mokslo, kultūros ir verslo žmones, kurie nuoširdžiu ilgamečiu darbu skatino Lietuvos valstybės žengimą pirmyn. Rektorius neslėpė pasitenkinimo, kad ši viena gražiausių ir prasmingiausių ceremonijų vyksta būtent senajame Vilniaus universitete. Keturis šimtmečius *Alma mater* buvo ir tebėra labai svarbus mūsų valstybės mokslo ir kultūros centras, iš esmės visų mūsų mokslų šaknys glūdi šiame universitete. Rektorius, sveikindamas susirinkusius su mokslo ir kultūros švente, išreiškė viltį, jog tai ir visos Lietuvos šventė. Lietuvos Respublikos valstybės himną groja Valstybinis simfoninis orkestras, gieda Č. Gabalis ir P. Meškėla.

Tuo metu universiteto Rektoriaus auloje posėdžiauja premijos komiteto nariai – jie netrukus paskelbs trijų premijų laureatus. Po griežtos at-

rankos į tris po 70 tūkst. litų vertės premijas liko pretenduoti 17 iškilų mokslo, verslo ir kultūros veikėjų.

Žiūrovai salėje nenuobodžiauja, gali gėrėtis dirigento Gintaro Rinkevičiaus vadovaujamo Valstybinio orkestro meistriškumu ir pasiklausyti neregėto negirdėto dueto, kurį sudaro solistai Merūnas Vitulskis ir viešnia iš Izraelio Limor Shapiro, turinti ir lietuviškų šaknų. Jie atlieka dainą *Malda*. Klausytojai labai šiltai sutiko atlikėjus.

Tiesa, po to televiziniškai užmiršo esančiuosius salėje, nes visą dėmesį sutelkė į visagalę reklamą: ja dosniai maitino prie televizorių ekranų susirinkusius žiūrovus. Kadangi tai nuolat kartodavosi, žiūrovams salėje teko ir panuobodžiauti.

Mokslo pažangos premija

Pagaliau televizija prisiminė salę. Monitoriuose išvydome vieną iš Premijos komiteto narių, Lietuvos mokslo tarybos pirmininką prof. Eugenijų Butkų. Jis priminė Mokslo pažangos premijos savitumą. Ši premija skiriama ne bet kokiems mokslininkams, kad ir kokie reikšmingi būtų jų darbai. Prioritetas teikiamas tam, kurio darbai neša konkrečią naudą mūsų šaliai, paveikia konkrečios srities mokslo raidą Lietuvoje. E. Butkus pareiškė neabejojant, kad visi nominantai tikrai verti tapti šios premijos laureatais.

Į Mokslo pažangos premiją pretendavo penki nominantai. Tai už integralios humanistikos sklaidą kultūros istorijoje, filosofijoje ir literatūroje nominuoti prof. habil. dr. Viktorija Daujotytė-Pakerienė, prof. habil. dr. Domas Kaunas ir akademikas prof. habil. dr. Marijus Arvydas Šliogeris. Už atsitiktinių procesų matematinės mokyklos sukūrimą ir Lietuvos matematinės kultūros puoselėjimą nominuotas akademikas,

prof. habil. dr. Bronius Grigelionis. Už kalbotyros metodų pritaikymą Lietuvos ir lietuvių kalbos istorijos pažinimui ir tautinio orumo stiprinimui premijai nominuotas akademikas prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius.

Puikiai visiems žinomi vardai. Būtų nelengva rasti *Mokslo Lietuvos* numerį, kuriame nebūtų kalbinamas, aprašomas ar kitaip pristatomas, minimas bent vienas iš šios iškilios penkiukės.

Kol Premijos komisija Rektoriaus auloje sprendė pirmosios premijos likimą, televizorių ekranuose išvydome vieną iš nominantų – prof. Arvydą Šliogerį, kurį televizijos žurnaliste gal juokais, o gal provokuodama kalbino dalyvauti intelektualų realybės šou. „Jėzau, niekada! Man plaukai šiaušiasi ir pradeda kristi nuo galvos vien pagalvojus... Iš Šekspyro galima padaryti „daidžestus“, populiarius dalykus, o iš mano knygų šito nepadarysi!“, – kratėsi pasiūlymo filosofas.

Literatūrologė prof. Viktorija Daujotytė-Pakerienė ne tokia kategoriška, bet ir jos įvilioni į masinius pop šou ir panašius renginius vargu ar pavyktų. Profesorės knygos kupinos humanizmo, aukštų dvasinių vertybių – tai ta intelektualinė aplinka, kurioje tyrinėtojai jauku ir kurią ji pati kuria savo darbais.

Mažosios Lietuvos kultūros paveldo ir lietuviškos knygos istorijos tyrinėtojas prof. Domas Kaunas smarkiai išplėtė Lietuvos humanitarinio mokslo ir kultūros horizontą. O visi trys iškilūs profesoriai yra integralios humanistikos skleidėjai mūsų šalyje ir toli už jos ribų, tad be šių kūrėjų jau neįsivaizduojamas Lietuvos humanitarinis mokslas.

Prof. Bronius Grigelionis – ryškus matematikos mokslo Lietuvoje šviestulys. Kartu su kitais pasaulio matematikais stochastinių integralų teorijoje išplėtojo pusmartingalų sąvo-

ką, kuri svarbi atsitiktiniuose procesuose. Lietuvis pirmasis surado tokių procesų kanoninį pavidalą, tam panaudojęs naują – taškinių matų kompensatoriaus sąvoką. Ši tyrinėjimų kryptis svarbi daugelio sričių atstovams: finansų analitikams, kosminių raketų ir aparatų valdymo specialistams ir daugeliui kitų.

1972 m. Kyote skaitytame pranešime B. Grigelionis išdėstė originalias idėjas, sulaukusias plataus atgarsio tarp pasaulio matematikų. Jo teorinės idėjos yra išplėtos keliose žinomų autorių monografijose, kur tokie procesai vadinami „Grigelionio procesais“. Jie plačiai taikomi gamtos ir socialiniuose moksluose. Lietuvis pavadė pateko į pasaulio matematikos istoriją, kur priimtas plačiai naudojamas terminas Jacod-Grigelionis. B. Grigelionio matematiniai atradimai ir veikla puoselėjant Lietuvos matematinę kultūrą išvedė jį į šių metų Nacionalinės mokslo pažangos premijos nominantus.

Vargu ar pavyktų rasti Lietuvoje žmogų, kuris nebūtų girdėjęs prof. Zigmo Zinkevičiaus pavardės, ne vieną šio lietuvių kalbos tyrinėtojo knygą turime savo namų bibliotekoje, tuo labiau, kad tų knygų jis yra parašęs per 50, ir kasmet pasirodo bent viena naujai parašyta. Stebėtino darbštumo ir darbingumo pavyzdys, nors profesorius jau spėjo įkopti į 9-ąjį gyvenimo dešimtmetį.

Profesoriaus taikomi kalbotyros metodai leidžia jam nusikelti į seniausius Lietuvos laikus. Pagal išlikusius upių, ežerų ir kitų vandens telkinių vardus Z. Zinkevičius rekonstruoja mūsų senąją protėvių kalbą, kurioje atsispindi jų gyvenimo būdas, tikėjimai ir daugelis kitų svarbių dalykų. Pagaliau ir ta mūsų bei kitų baltų tautų istorijos drama, kai senieji tikėjimai turėjo užleisti vietą krikščionybei.

Atkelta iš 9 p.

Reikšmingai per kalbotyros metodus gilindamas senovės lietuvių ir kitų baltų genčių pažinimą prof. Z. Zinkevičius nuolat stiprina mūsų tautinį orumą, o tai šiais globalizacijos ir gresiančio globalizmo laikais yra labai svarbu. Ši kalbininko veikla stiprina ir tarptautinį Lietuvos mokslo autoritetą, o patį tyrinėtoją atvedė į garbingą Nacionalinės mokslo pažangos premijos nominantų gretą.

Kol stebėjome įvykius televizijos ekrane, Premijos komitetas apsisprendė. Tiesa, nelengvai, prireikė net papildomos ekspertų pateiktos medžiagos analizės. Kol *Trimito* fanfaroms palydinti dvi gražuolės į Teatro salę neša laureatui skirtą diplomą ir skulptūrėlę į sceną kviečiami Nacionalinės pažangos premijos mecenatai – bendrovės *VST* generalinis direktorius Darius Nedzinskas ir koncerno *MG Baltic* prezidentas Darius Juozas Mockus. D. Nedzinskas skelbia Mokslo pažangos premijos laureato pavardę – tai profesorius akademikas ZIGMAS ZINKEVIČIUS.

Aidint fanfaroms iškilusis lituanistas pakyla į sceną, jis apdovanojamas diplomu ir skulptūra. Pagal televizijos scenarijų laureato kalbai numatyti trys sakiniai, laimei Z. Zinkevičius spėja pasakyti daugiau. Jis padėkojo už savo darbo įvertinimą bei užtikrino, kad ir toliau intensyviai tirs lituanistikos problemas. Šiuo metu spaudai rengiamos dar 5 naujos Z. Zinkevičiaus knygos. Dabar jis rašo didelį veikalą, skirtą lietuvių asmenvardžiams – bus keli tomai. Iš šio veikalų kiekvienas lietuvis sužinos labai daug naujo apie savo pavardę, jos kilmę. Tokių pavardžių yra kelios dešimtys tūkstančių.

Partnerystės pažangos premija

Garbų profesorius scenoje keičia bene jauniausia šalyje tarptautinių ir respublikinių konkursų laureatė smuikininkė Augustė Emilija Janonytė. Simfoninis orkestras ir smuikininkė groja Vittorio Monti *Čardašą*.

Nacionalinės pažangos premijos komiteto narys Robertas Dargis pristato antrąją – Partnerystės pažangos premiją, kaip labiausiai atspindinčią nacionalinės pažangos idėją. Vaizdo siužete išvystame keturis vyrus juodais kostiumais, kurių akis slepia juodi akiniai. Filmuose taip atrodo mafiozjai arba specialiųjų tarnybų agentai. Televizininkai tokį įvaizdį suteikė mūsų lazerininkams – Partnerystės pažangos premijos nominantams. Tai lazerių mokslo Lietuvoje pradininkas Vilniaus universiteto prof. akad. Algis Petras Piskarskas, daugiaspalvių lazerių tyrinėtojas ir kūrėjas dr. Romualdas Daniellius, lazerių bendrovių vadovai Kęstutis Jasiūnas ir Rimantas Kraujalis. Visi keturi nominuoti už Lietuvos lazerių mokslo ir pramonės sutelkimą proveržiu į pasaulio rinką.

Antrasis nominantas – prof. habil. dr. Juozas Gecevičius. Jo asmenyje puikiai dera mokslas, inovatyvumas ir verslo pažanga. Už mechatronines ir įvairiausias kitokio pobūdžio inovacijas J. Gecevičius yra pelnęs ir tarptautinį pripažinimą. Išradėjo intuityva ir talentas jam padėjo tapti patikimu tarpininku tarp mokslo, pramonės ir verslo. „Psichiškai sveikas žmogus nieko negali sugalvoti, ko nebūtų galima padaryti“, – teigia profesorius ir pats savo darbais nuolat įrodo šį savo gyvenimo *credo*.

Trečioji nominantų grupė simbolizuoja kalbininkų ir informatikų partnerystę. Ši ketveriukė sutelkė pastangas, kad sukurtų didžio-

Lietuvos lazerininkų Partnerystės pažangos premijos laureatų vardu kalba akad. Algis Petras Piskarskas; kiti šios premijos laureatai – Rimantas Kraujalis, Kęstutis Jasiūnas ir Romualdas Daniellius, renginio vedėjas Vytautas Juozapaitis ir AB „Lietuvos draudimas“ generalinis direktorius Kęstutis Šerpytis (antras iš kairės)

PAŽANGOS KELIU

Kultūros pažangos premijos laureatą prof. Virgilijų Kęstutį Noreiką tik ką pasveikino jo žmona Loreta Bartusevičiūtė ir renginį vedęs jo mokinys Vytautas Juozapaitis

jo *Lietuvių kalbos žodyno* elektroninę internetinę versiją. Projekto koordinatore – Lietuvių kalbos instituto direktorė doc. dr. Jolanta Zabarskaitė, elektroninės *žodyno* versijos sudarytojai – lituanistė dr. Gertrūda Naktinienė, informatikai Evaldas Ožeraitis ir Vytautas Zinkevičius. Beje, pastarasis yra Mokslo pažangos premijos laureato akad. Zigmo Zinkevičiaus sūnus.

Pasirodo, šį kartą Premijos komitetui nebuvo sunku apsispręsti. AB *Lietuvos draudimas* generalinis direktorius Kęstutis Šerpytis praneša: „Partnerystės pažangos premijos laureatais skelbiami ROMUALDAS DANIELIUS, KĘSTUTIS JASIŪNAS, RIMANTAS KRAUJALIS ir ALGIS PETRAS PIRSKARSKAS.“

A. P. Piskarskas prakalbos žodyje priminė, kad lietuviški lazeriai šiandien šviečia daugelyje žemynų ir šalių, bet į sėkmę vedė labai ilgas sutelktų pastangų pareikalavęs mokslininkų, konstruktorių ir inžinierių kelias. Jis tęsiasi ligi šiol, dar daug bus nuveikta, kad Lietuvos mokslas ir technologinė pažanga plėtotųsi. Mūsų valstybei būtina turėti savo aukštąsias technologi-

jas, norint deramai priimti globalizacijos iššūkius. Fizikai šiandien gal išties tam bene geriausiai pasirengę.

Kultūros pažangos premija

Prieš skelbiant Kultūros pažangos premijos nominantus, Leroy Andersono *Pjesė simfoniniam orkestrui ir rėšomajai mašinėlei* atliko Valstybinis simfoninis orkestras, diriguojamas Gintaro Rinkevičiaus, ir Deivydas Norvilas. Nacionalinės pažangos premijos komiteto narys Vilniaus dailės akademijos rektorius prof. Adomas Butrimas vaizdo siužete pristatė Kultūros pažangos premiją, pabrėždamas, kad ji skiriama už talento sklaidą ir kūrybines pastangas tobulinant visuomenę.

Tarp nominantų – režisierius Arūnas Matelis, kurio dešimtas dokumentinis filmas *Prieš parskrendant į Žemę* jau spėjo sujaudinti Europos ir Amerikos žiūrovus. Tai filmas apie onkologinėmis ligomis sergančius vaikus, išgarsinęs Lietuvos vardą Amsterdamo ir Leipcigo kino festivaliuose. Lietuvių režisierius įvertintas prestižiniu

Amerikos kino režisierių gildijos apdovanojimu. Po filmo premjeros Lietuvos onkologiniai ligoninukai sulaukė materialinės paramos iš viso pasaulio. Už lietuviško kino filmo pristatymą pasaulyje režisierius A. Matelis nominuotas Kultūros pažangos premijai.

Ir antrasis nominantas – režisierius, gerai žinomas teatro mėgėjams ir profesionalams visame pasaulyje – tai Eimuntas Nekrošius. Teatro salėje jo nebuvo, nes tuo metu su savo trupe Italijoje rodė spektaklį *Faustas*. Tai nei pirmas, nei paskutinis gastrolių punktas, nes E. Nekrošiaus teatro laukia Rusijos, Lenkijos, Belgijos, Korėjos teatro gurmanai. Pripažinta, kad E. Nekrošiaus spektakliai – tai viso pasaulio teatro istorijos dalis.

Trečiaji nominantą – prof. Virgilijų Kęstutį Noreiką – renginio vedėjas Vytautas Juozapaitis ryžosi pristatyti savais žodžiais, nubloškęs į šalį visus scenarijaus popierius. Būtų keista, jeigu įvyktų kitaip, nes maestro Virgilijus – daugelio Lietuvos dainininkų mokytojas, taip pat V. Juozapaičio.

Nėra pasaulyje lietuvių, nežinančių, kas yra Virgilijus Noreika, nesiza-

vėjusio šio įstaubaus tenoro balsu ir atlikimo meistriškumu. Gal mažiau pasaulio klausytojams maestro žinomas kaip puikus vokalo pedagogas, bet tik ne Lietuvoje, nes profesorius 30 metų dėsto Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje. Ne vienas jo mokinys yra pelnęs tarptautinį pripažinimą. Pats maestro yra žavėjęs Berlyno valstybinės operos, Milano *La Scala*, Paryžiaus *Grand Opera* klausytojus. Lietuvos operos ir baletų teatro scenoje jis sukūrė 46 įsimintinus vaidmenis. Už indėlį į Lietuvos vokalinio meno raidą, už jo sklaidą pasaulyje ir vokalo pedagogikos laimėjimus prof. V. K. Noreika iškeltas Kultūros pažangos premijos nominantu.

Leidyklos *Alma littera* generalinis direktorius Arvydas Andrijauskas praneša Nacionalinės pažangos premijos komiteto verdiktą: „Kultūros pažangos premijos laureatu skelbiamas profesorius VIRGILIJUS KĘSTUTIS NOREIKA.“

Prakalbos žodyje maestro prisipažino nesitikėjęs tokios premijos. Dainuoti teko daug, bet tai juk jo tokia specialybė – dainuoti. Linksmi ir liūdnei – įvairiai, bet vieną dalyką tvirtina daręs teisingai ir dėl to nesigailėjo: niekada nevengė dainuoti lietuviškai. Visur, kur tik buvo įmanoma, traukė lietuviškai – Berlyno valstybinės operos salėje solinio koncerto metu, Buenos Airių garsiajame *Kolon* teatre ir kituose garsiuose pasaulio teatruose. Ir Milano *La Scaloje* aidėjo V. K. Noreikos dainuojama lietuvių liaudies daina *Tris dienas, tris naktis...*

Sujaudintas maestro dėkojo lėmėčiai, kad gimė čia, šioje Lietuvos žemėje, dėl to niekada nesigailėjo ir į jokių viliojančių pasiūlymus savo krašto nemėgino išeikti. Dėkojo ir Premijos komitetui, kuris šį jo patriotizmą taip gražiai įvertino.

Renginio meninę dalį vainikavo G. Rinkevičiaus diriguojamo simfoninio orkestro ir solistės Asmik Grigorian atliekama arija iš Žoržo Bize operos *Karmen*.

Šventė baigėsi, užleisdama vietą kasdieniniams darbams. Pabaigai priminsime Nacionalinės pažangos premijos iniciatorius: tai Vilniaus universitetas, LNK ir *Hansabankas*. Premijų mecenatai: AB *VST* ir koncernas *MG Baltic*, premijų teikėjai – AB *Lietuvos draudimas* ir leidykla *Alma littera*. Idėjos autorius – UAB *Strateginių komunikacijų centras*. Beje, *Mokslo Lietuva* – Nacionalinės mokslo pažangos premijos 2007 m. informacinis rėmėjas.

Gediminas Zemlickas

Artūras Hermanas: „Svarbu nuolat gausinti lietuvių ir vokiečių istorinio patyrimo aruodą“ (4)

Pabaiga, pradžia Nr. 8

Mažosios Lietuvos kultūros istorikas Artūras Hermanas (Arthur Hermann) dirba Heidelbergo universiteto Teologijos fakulteto bibliotekoje ir tvarko Lietuvių kultūros instituto (*Litauisches Kulturinstitut*) biblioteką Hiutenfelde (Hüttenfeld). Leidžia (kartu su Annemarie Lepa) metraštį *Annaberger Annalen*, kuriame nagrinėjami lietuvių ir vokiečių santykiai, vokiečių Didžiojoje Lietuvoje ir Lietuvos istorijos problemos.

Artūras Hermanas yra *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* redakcinės kolegijos narys, dažnai dalyvauja mokslinėse konferencijose, skirtose Mažosios Lietuvos kultūros ir istorijos klausimams nagrinėti. Su svečiais iš Vokietijos bendravome kompleksinio mokslo renginio, skirto Mažosios Lietuvos kultūros paveldui, metu. Po pranešimų ir diskusijų dienos Lietuvos mokslų akademijos salėje vyko dviejų dienų išvažiuojamajai sesijai į Mažosios Lietuvos istorijos muziejų Klaipėdoje, taip pat Šilutės ir Pagėgių rajonus. Ten konferencijos dalyviai nagrinėjo senosios kultūros paveldo būklę ir jo saugojimo problemas.

Tęsia Vydūno pradėtą darbą

Gerbiamasis Artūrai, ką Jums reiškia ši kelionė, skirta Mažosios Lietuvos kultūros paveldui?

Vykstame į Mažąją Lietuvą, bus proga ne tik mintyse ją įsivaizduoti, bet ir pamatyti, kokia ji yra dabar. Man svarbu ją savo akimis „pačiupinėti“. Svarbiausia, kad susitikime su šios temos tyrinėtojai. Labai svarbų darbais plačiau pasidomėti, pasiskatinti juos, nes kai kurie toli nuo Vilniaus jaučiasi gal ir užmiršti. Gir-di, Vilniuje mokslininkai rašo, diskutuoja, kartais ir be mūsų. Šis bendravimas tarp Klaipėdos krašto ir Vilniaus, mano galva, yra labai reikalingas. Būtina, kad jis kuo labiau plėtotųsi. Manau, šis kelionės aspektas labai svarbus.

Štai grįšite į Hiutenfeldą ir už 25 km esantį Heidelbergą. Kokių darbų griebsitės pirmiausia?

Grįžus turėsime išleisti naują *Annaberger Annalen* numerį, kuris jau beveik parengtas, reikia tik spausdinti. Tai vokiečių kalba leidžiamas metraštis, kuriame spausdiname platesnio pobūdžio straipsnius.

Lietuvių ar kitomis kalbomis tuos straipsnius reziumuojate?

Vokiškai, kadangi metraštis skirtas vokiečių skaitytojui. Lietuviai, kurie skaito metraštį, paprastai moka vokiečių kalbą. Žinoma, dedame nuorodas į lietuviškus mokslinius

straipsnius, kuriais autorius naudoja ar remiasi. Suprantama, didžioji tiražo dalis, bene du trečdaliai, tenka vokiečių skaitytojams, o trečdalis metraščio pasiekia lietuvius.

Kaip dažnai metraštis išeina?

Parengimas užima gana daug laiko, nes reikia susitarti su autoriais, lietuviškus straipsnius išversti. Kitas autorius tenka ir paraginti. Per metus išeina vienas *Annaberger Annalen* numeris, bet tai 250–300 puslapių tomas. Solidi knyga, tad ją parengti tikrai kainuoja pastangų ir laiko. Prie metraščio dirbame tik trys asmenys.

Kokios tematikos straipsniai vėluoja metraštyje?

Daugiausia apie lietuvių ir vokiečių santykius.

Tęsiate Vydūno pradėtą darbą?

Iš esmės – taip. Lietuviškuoju aspektu tęsiame Vydūno darbą. Vokietijoje nėra kitų grupių, kurios dirbtų tokį darbą. Tai tenka daryti mums, kilusiems iš Lietuvos. Tik mes ir galime padaryti, nes kiti gal ne nesugebėtų. Tokį šį mūsų uždavinį ir matau. Kilę iš Lietuvos – ar jie būtų vokiečių kilmės, ar tikri lietuviai, o dabar gyvenantys Vokietijoje ir suaugę su lietuvių kultūra, turi kalbėti apie Lietuvą ir lietuvių-vokiečių santykius. Tai artimiausias dalykas, apie kurį tie žmonės, beje, kaip ir aš pats, gali kalbėti. Tokia nuostata mus pačius palieka abiejose kultūrose.

Toks leidinys kaip mūsų turėtų būti leidžiamas Lietuvoje, aišku,

tik kitu pavadinimu. Tačiau mums pradėjus leisti, tokių sąlygų Lietuvoje nebuvo, tad pagal tradiciją tebeleidžiamas Vokietijoje.

Lietuvoje viską galėtume leisti, tik tas prakeiktas lėšų klausimas. Kas už tą leidybą mokės?

Neabejojau, kad Lietuvoje toks leidinys būtų rengiamas ir turin-gesnis, ir daug platesnis, nes čia tokiu leidymui daug geresnės sąlygos. Be to, Lietuvoje tokia leidyba pigiau

Vien tai, kad jaučiame šio savo darbo svarbą. Pagaliau tai įdomus darbas, mums patiems suteikia savo vertės pajautimą ir džiaugsmą. Nors kartais tenka net iš savo kišenės pridėti norint parengti metraščio numerį. Šiaip ir nepasirodytų, nes turime tik 150 prenumeratorių, o kitus numerius pardavinėjame arba išdalijame. Be to, visus numerius nemokamai galima rasti interneto tinklalapyje www.annaberger-annalen.de.

Mažosios Lietuvos kultūros paveldui skirtos konferencijos metu pirmininkauja Artūras Hermanas; greta sėdi – Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorė dr. Silva Pocytytė

kainuotų. Vokietijoje mums reikia tenkintis lėšomis, kurias surenkame iš leidinio abonentų: kiek jie sumoka, tiek turime. Šiek tiek paramos gauname iš Lietuvių kultūros instituto (*Litauisches Kulturinstitut*) – porą šimtų eurų, ir iš Pabaltiečių krikščionių studentų sąjungos, kuri taip pat mums prideda keletą šimtų. Šie rėmėjai išlygina mūsų skolas, kurios susidaro leidžiant metraštį.

Faktiškai tai neapmokamas visuomenininkų darbas?

Visuomeninėmis sąlygomis dirbdami nieko negalime sumokėti nei savo bendradarbiams, nei tuo labiau autoriams.

Kokia motyvacija šitiek rūpesčių užsikrauti ant savo galvų?

Kaip tą darote praktiškai? Juk ne bet kam tokį leidinį pasiūlysite?

Pardavinėjame paprastai įvairiuose suvažiavimuose. Į Lietuvą visada siunčiame veltui.

Todėl, kad lietuviai – vargšai?

Siunčiame Lietuvos bibliotekoms ir pavieniams mokslininkams, kurie domisi vokiečių ir lietuvių santykiais. Žodžiu, gyvename iš to, ką turime ir ką pavyksta surinkti. Kadangi to niekada neužtenka, tai skirtumą stengiasi išlyginti minėtos dvi kultūrinės organizacijos.

Ar kas nors šiltą žodį už triušą pasakė? Ar lietuvišką „ačiū“ dažnai tenka išgirsti?

Taip, be abejonės. Jaučiame pripažinimą ir Lietuvoje, ir Vokietijoje, ypač iš mokslininkų, mokslo institucijų. O Vokietijos ambasada net išleido šio žurnalo elektroninį diską su visais numeriais. Bet svarbiausia, kad patys jaučiame didelį malonumą dirbdami šį darbą. Susidaro labai svarbūs moksliniai ir žmogiškieji ryšiai, o tai jokiais pinigais neišmatuojama vertybė. Tai labai svarbu pačiam žmogui, tada nesijauti užsi-sklendęs savo paties mažame gyvenime, bet atsiveri pasauliui. Jautiesi integruotas į mokslinio pasaulio gyvenimą, tampa jo dalimi. Visai kita žmogiškosios vertės pajauta.

Tarkime, visos tos leidybos ir veiklos nebūtume pradėję. Žinoma, būtų atsiradę kitų galimybių save realizuoti, atsiverti pasauliui, nors tikrai nesigailiu pradėjęs šią veiklą.

Jeigu metraščio neleistumėte, Lietuvai būtų mėtė jeigu ir ne prarasti, tai bent gerokai nutolę nuo jos?

Aš irgi taip manau. Tas mūsų metraštis *Annaberger Annalen* yra labai svarbus. Bet daugiausia pasitenkinimo suteikia jo vertinimas ir pripažinimas.

Domisi Lietuvos kolonistais vokiečiais

Kokiai temai Jūs pats žadate atsi-dėti, kas šiuo metu Jums atrodo svarbu ir mažai tyrinėta?

Norėčiau rašyti apie Lietuvos vokiečių, 1942 m. sugrįžusių į Lietuvą jau kaip Vokietijos kolonistai, gyvenimą. Tikiuosi, kad rasiu pakankamai medžiagos ir pavyks parašyti kiek platesnės apimties darbėlį.

Tas „darbelis“ galėtų virsti atskira knyga?

Jeigu pasiseks sukaupti medžiagos, visai galimas dalykas, kad išeis ir knygelė. Tiesa, Lietuvos archyvuose radau labai nedaug tos medžiagos – esu jau peržiūrėjęs. Taip pat pasidomėjau ir Berlyno valstybiniu archyvu (*Bundesarchiv*) – ten tos medžiagos nemažai. Kai imsiuos iš esmės tyrinėti šią temą, galėsiu drąsiau kalbėti ir apie savo planus.

Jums užteks laiko sėsti prie archyvų?

Tai ir yra didžiausia kliūtis, nes turiu labai mažai laiko. Kol dar dirbu bibliotekoje, tol galiu tik nuo atostogų „nugnybti“ bent šiek tiek laiko savo moksliniams interesams. Todėl stengiuosi bent kas antras ar trečias metus nuvažiuoti kokiai savaitei į archyvą.

Metai bėga, jau ir buvusios energijos kartais pritrūksta, vis tik persiritus per 60 metų jau tenka ir pačiam sau daugiau skirti laiko.

Bet juk skiriate ir kitiems?

Kartais parašau vieną kitą teminį straipsnį ir į lietuvišką spaudą. Nuolat parašydavau *Akiračiams*, taip pat į Lietuvos spaudą. Taigi palaikau ryšius su lietuviškąja spauda.

Kaip Vokietijoje laikosi broliai latviai

Įdomu, ar mūsų artimiausi kaimynai latviai Vokietijoje taip pat turi panašius žurnalus ar metraščius, kuriuose nagrinėti latvių ir vokiečių santykiai? Juk tų išeivių iš Latvijos į Vokietiją turėjo būti dar daugiau negu iš Lietuvos. Tą patį galima pasakyti apie iš Lenkijos kilusius vokiečius; pastarieji karui pasibaigus tiesiog jėga visomis šeimomis buvo ištremti į Vokietiją.

Turėtume skirti tuos, kurie buvo jėga ištremti iš savo gyventų vietų, – jie turi Vokietijoje savo žurnalus ir kitus leidinius. Jie leidžiami nuo seno, pavyzdžiui, *Ostpreussische Zeitung* žurnalą leido buvusios Rytų Prūsijos pabėgėliai. Žurnalas ėjo dešimtmečiais, leidžiamas ir dabar, tik kitu pavadinimu, regis, *Preussische Allgemeine Zeitung*.

Kadangi didžioji dalis tų perkeltųjų jau išmirė, tai dabartiniai žurnalo leidėjai siekė praplauti jo tematiką, kalbėti ne vien apie Rytų Prūsiją, bet visų pabėgėlių ir perkeltųjų vardu. Ypač rytinių pabėgėlių iš Lenkijos, Silezijos ir kitų vietovių, todėl ir pakeitė pavadinimą. Vis dėlto to laikraščio dalis dar išlaikė ir senąjį žurnalo pavadinimą – *Ostpreussische Zeitung*.

Bet tas leidinys nėra analogiškas Jūsų leidžiamam „Annaberger Annalen“?

Lenkijoje yra leidžiama panašaus pobūdžio leidinių, bet Vokietijoje panašaus į *Annaberger Annalen* leidinio lyg ir nėra. Gana keistas reiškinys, truputį paradoksas.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Vaidingi Mažosios Lietuvos keliai

Pradžia Nr. 6, 7, 9, 10.

Vytautas RIMŠA
Lietuvos bibliotekinių draugijos
garbės narys

Ekspertas doc. dr. Almantas Samalavičius be reikalo sugretino dalykus – mokslininkų pagerbimą ir jų straipsnius apie „vykstančių procesų analizę“, – kurių nedera gretinti ir priešinti. Mat šie du dalykai (čia net neleidžiu sau minties, kad redakcijos darbuotojai, metę laikraščio leidybos darbus, ims analizuoti vykstančius procesus – mokslo ar kitus) turi teisę laikraštyje, kaip ir gyvenime, egzistuoti savarankiškai, net negali pretenduoti atstoti vienas kitą.

Tačiau ekspertas dėl nesuprantamų priežasčių labai sumenkino tuos dalykus, kurie, man rodos, yra įdomūs ir svarbūs ne vien mokslininkams, bet ir kitiems laikraščio skaitytojams. Tai įvairių sričių žymiausių mūsų šalies mokslininkų gyvenimas, jų veikla, jubiliejai ir kiti pagerbimai, atlikti moksliniai darbai ir jų pristatymas visuomenei, premijų skyrimas ar teikimas, ryšiai su užsienio mokslininkais. Vien prof. V. Vitkauskas savo atsiliepime (2006, Nr. 20, p. 14) paminėjo daug šalies mokslininkų, kuriuos *Mokslo Lietuva* laiku ir plačiai pristatė šalies visuomenei.

Nesuvokdamas visų laikraščio funkcijų labai trivialiai apie šios rūšies publikacijas atsiliepia ir ekspertas Andrius Navickas. Jis rašo: „Dauguma proginų straipsnių ar ataskaitų apie renginius. Žiupsnelis mokslo populiarinimo ir tiek.“ Pirmiausia čia kažkoks alogizmas. Rodos, autorius neskiria straipsnių rūšių. Kitaip kaip galima rašyti: „Dauguma proginų straipsnių (...) Žiupsnelis mokslo populiarinimo“ (2006, Nr. 17(351), p. 14). (Čia ir toliau išryškinta mano, – V.R.) Kadangi visi mano ir prof. V. Vitkausko minėti proginiai straipsniai apie Lietuvos mokslininkus, jų veiklą ir kiti yra skirti mokslo populiarinimo grupei (o kiek tokių straipsnių laikraštyje būta!?!), jų niekaip nepavadinsi „žiupsneliu“.

Kita vertus, mokslo populiarinimo straipsniai yra labai svarbūs tiek kultūrine ar edukologine, tiek patriotine prasme. Savųjų mokslininkų nevalia pamiršti, nors daugelis jų šandieninės politikos yra nustumti į šalikelę. Ypač didelę edukacinę ir auklėjamąją reikšmę tokie straipsniai turi besimokančiam jaunimui. Prisiminkime, ką apie tai sako pedagogas J. Bagdonas (2006, Nr. 18(352), p. 15). Galbūt jau šandien juos skaito būsimieji mūsų šalies daugšos, kubiliai, matuliai, gimbutienės, marcinkevičiai ir daug kitų būsimų Lietuvos mokslininkų – akademikų, daktarų, profesorių. Juk neretai sakoma, kad asmeninis pavyzdys yra geriausia auklėjimo priemonė.

Aštunta. Negalima sutikti su A. Samalavičiaus teiginiu, kad *Mokslo Lietuvoje* apie konferencijas pateikiama tiek, kiek spėja surinkti vienintelis visur lakstantis redaktorius. Nieko panašaus! Štai, prieš keletą metų Rygoje UNESCO, IFLA (Tarptautinė bibliotekų asociacijų federacija) ir Latvijos nacionalinė biblioteka surengė Rytų Europos valstybių tarptautinę mokslinę konferenciją *Žodžio laisvė. Cenzūra. Biblioteka*, kurioje dalyvavo Didžiosios Britanijos, JAV, Belgijos, Danijos, Norvegijos, Prancūzijos, Švedijos, Latvijos, Lietuvos, Estijos, Vengrijos, Vokietijos, Rusijos, Slovėnijos, Kroatijos ir kitų šalių mokslininkai. Buvo perskaityti 79 pranešimai, tarp jų – 6 iš Lietuvos (prof. habil. dr. K. Sinkevičiaus, prof. habil. dr. O. Voverienės, šių eilučių autorius ir kt.). Grįžusi iš Rygos O. Voverienė parašė plačią

Kokios reikia „Mokslo Lietuvos“

Apie ekspertizę (4)

konferencijos tematikos, problematikos ir idėjų apžvalgą, kuriai redakcija nepagailėjo vietos ir išspausdino net dviejuose laikraščio numeriuose (*Tarptautinė konferencija*, 1998, Nr. 20, p. 9; Nr. 21, p. 9). Tokių pavyzdžių tikrai daug. Kodėl ekspertai šių straipsnių laikraštyje nepamatė?

Čia galima pridurti, kad visiškai nepagrįsti yra ekspertų kaltinimai redakcijai ir dėl to, kad vienos konferencijos aprašomos per kelis laikraščio numerius, o kitoms vietos čia skiriama mažiau. Konferencija konferencijai nelygi. Juk pasitaiko ir tokių, kurioms pristatyti ir dešimties laikraščio eilučių užtenka. Bet čia jau ne redakcijos darbuotojų rūpestis. Redakciją verta tik pagirti, kad ji vietos laikraštyje skiria tiek, kiek pats renginys to vertas, ir nesiekia visas konferencijas „tempti ant vieno kurpalio“. Jokios niveliacijos čia nėra negali būti.

Devinta. Laikraščio funkcijų ir jos paskirties nesupratimas, redakcijos darbo specifikos ir jos uždavinių miglotas įsivaizdavimas, praktinio leidybinio darbo stoka ir labai menka, rodos, pažintis su laikraščiu, kurį vertina, ekspertui A. Navickui diktuoja tokias išvadas: „(...) savaitraščiui būdingas mokslo vidaus (? – V.R.) problemų vengimas, savirefleksijos trūkumas, slystama paviršiumi vengiant nerimo į problemų tirštumą.“ Na, čia „savirefleksijas“ ir „tirštumas“ palikime pačiam ekspertui. Tačiau redakcijos darbuotojų ir mokslininkų parašytų bei *Mokslo Lietuvoje* paskelbtų straipsnių turinys rodo, kad šiame laikraštyje niekas „neslysta paviršiumi“, nevengia nei mokslo vidaus, nei išorės problemų. Tačiau norint tai pastebėti pirmiausia reikia nuodugniau pažvelgti į laikraštyje skelbiamų straipsnių turinį. Dėl to šios eksperto pastabos taip pat negalima laikyti pagrįsta.

Dešimta. Negalėčiau sutikti, kad gyvenime būtų laikomasi dvigubų standartų. Tai iškreipia visuomenės norminę orientaciją ir norminių dalykų konceptualią sampratą. Manau, tai privalo ir kiekvienam mokslininkui ar ekspertui. Deja, su laikraščio ekspertų vertinimais atsitiko kitaip.

Štai doc. dr. A. Samalavičius savo rašinyje daro tokią prielaidą (tiksliau – kelia uždavinį): „Lietuva yra ES narė, todėl būtina savo kultūros projektus vertinti šiuolaikinės Europos kontekste.“ Tiesa, iš šio pasakymo dar neišku, kas turi vertinti savo projektus: Lietuva, laikraščio, kurių ekspertizė atliekama, redakcijos ar patys ekspertai, kuriems pavesta tą ekspertizę atlikti? Prielaidas ar uždavinius ekspertui, kaip ir bet kuriam kitam rimtam mokslininkui, privalo formuluoti preciziškai tiksliai ir aiškiai. Bet tiek jau to. Lietuvoje prasidėjo projektomanijos epidemija, ir jai reikia atiduoti duoklę. Šalyje kuriasi net specialios projektų rengimo firmos. Ne mada, o bėda! Prisigvenome iki to, kad net žemdirbys bulvių lauke privalo ne bulves prižiūrėti, bet „Europos kontekste“ projektą rengti.

Taigi iškęlęs tokį uždavinį kitiems, ekspertas, imdamasis devynių kultūros leidinių ekspertizės, pirmiausia, rodos, pats turėjo susimąstyti, kaip su tuo „Europos kontekstu“ pats susidoro. Nepasisekė ekspertams aiškiai ir

tiksliai suformuluoti savo ekspertinio darbo uždavinių. A. Navickas, keldamas juos kultūros leidinių ekspertams, uždavinius vadina „klausi-mais“, o doc. dr. A. Samalavičiaus – „aplinkybėmis“. Na, tarkime, kad tai – stilistiniai nesusipratimai. Bet štai, kur bėda. Pastarasis ekspertas, tarp kitų klausimų (uždavinių), ketina išsiaiškinti, ar per penkiolika metų pasisekė SRTR fondo remiamiems lediniams suformuoti šiuolaikiškus leidinių pavidalus. Tad nuo šios docento rašinio eilutės skaitytojas jau ir ima pasigesti „Europos konteksto“. Reikalas paprastas: skaitytojas nebegali suprasti, ką ekspertas čia norėjo pasakyti. Mat mokslinėje literatūroje, leidybos terminų žodynuose, pasauliniuose (ISO), taip pat bendruosiuose – pasauliniuose ir europiniuose standartuose (ISO/E) leidinių pavidalai nėra minimi. Gal autorius nežino, kad pagal šiuolaikinę pasaulinę leidinių klasifikaciją visi leidiniai skirstomi į rūšis pagal tipus, formatą, išleidimo periodiškumą, spausdinamos medžiagos turinį ir t. t.?

Atidžiai analizuojant docento pastabas ir kitus abejotinus prisitarimus dėl *Mokslo Lietuvos* funkcijų, uždavinių, paskirties bei straipsnių rūšių, skaitant tekste minėtus ir kitus panašius terminus, neapibrėžtus jokiuose šiuolaikiniuose ISO, ISO/E standartuose, peršasi išvada, kad gerbiamas ekspertas į pasaulinį, ES ir netgi Lietuvos (daugelis ISO/E ir ES standartų šiuo metu jau galioja Lietuvoje) kontekstą tiesiog nekreipia dėmesio. Tad pastabose dėl laikraščio funkcijų, uždavinių ar straipsnių tipo reiškiamas ne norminė (visuotinė) nustatyta, standartizuota, pripažinta), bet vien subjektyvi nuomonė.

Vienuolika. Ekspertų rašiniuose yra tokių vertinimų ir išvadų, kuriuos dėl per didelio atitolimo nuo realybės galima būtų vadinti jau ne ekspertų vertinimais, o tiesiog ekspertų vizijomis. Štai, kad ir tokia A. Navicko baigiamoji išvada: „(...) *Mokslo Lietuva* tėra tikrai akademiškų diskusijų apie Akademiją ir mokslą *simuliacija*.“ Iš pradžių pamaniau, kad čia įsivėlė kažkokia korektūros klaida. Kaip galima taip sumenkinti ir tiesiog nubraukti šešiolikos metų, viso būrio žmonių atliktą darbą? Deja, korektūros atitaisymo laikraštyje iki šiol nepasirodė. Vadinasi, įrašas yra autentiškas. Ar atsiras bent vienas šio laikraščio darbuotojas, autorius, mokslininkas ar kitas skaitytojas, kuris galėtų sutikti su tokia eksperto vizija?

Gedimino Zemlicko nuotrauka

Vytautas Rimša balandžio mėn. minėjo savo iškilų jubiliejų. Jis dirbo Lietuvos nacionalinėje bibliotekoje Mokslinio metodikos skyriaus vyriausiuoju redaktoriumi, Mokslinio tyrimų skyriaus vedėju. Dėstė Vilniaus universitete, Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi institute, Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centre lektologijos ir sociologijos metodologijos bei tyrimų metodikos, profesinės kalbos kultūros ir terminologijos kursus. V. Rimša – 17 knygų autorius, 10 teminių mokslinių straipsnių rinkinių sudarytojas, 6 leidinių rengėjas; sudarė ir moksliskai suredagavo 10 mokslinių ir metodikos darbų; moksliskai suredagavo 12, o dirbdamas redakcinėse kolegijose – 16 leidinių; parengė (pats ir su kitais) 5 lietuviškų bibliotekininkystės terminų standartus, Lietuvos ir užsienio spaudoje paskelbė per 300 straipsnių. 1990 m. atkūrė Lietuvos bibliotekinių draugijos asociacinę narystę Tarptautinėje bibliotekų federacijų asociacijoje. Už nuopelnus Lietuvos bibliotekininkystei 2002 m. V. Rimšai suteiktas LBD garbės nario vardas.

Yra ir daugiau panašių pastabų. Jų net neverta komentuoti. Pats skaitytojas jas suras ir įvertins. Be to, šiuose vertinimuose yra dalykų, kuriuos ir vienaip, ir kitaip vartydamas, jų prasmės taip ir nesupratau. Pavyzdžiui, ekspertas A. Navickas rašo: „Deja, leidyne pernešy vyrauja mokslo institucijų viešieji ryšiai (argi jie – leidėjui, žurnalistams ar ekspertams trukdo? Juk patys ekspertai skatina burti daugiau autorių! Kaip be viešųjų ryšių tai atlikti?, – V.R.), o ne akademiškai sąžininga diskusija.“ Kam priešinti nesugretinamus dalykus? Palikime ir tai skaitytojams. Panašius šių ekspertų kryžiažodžius tegul jie sprendžia.

Kaip jau minėta, dalis ekspertų pasamprotavimų ir pastabų dėl *Mokslo Lietuvos* (per praktinės patirties stoka ar laikraščio redakcijos darbo specifikos nesupratimą) yra skirta ne tam adresatui. Tai natūralu, nes ekspertai nesuvokia šio laikraščio funkcijų. Patys ekspertai jas adresuoja būtent laikraščio redakcijai, tačiau faktiškai pastabos, kurios susijusios su paties Lietuvos mokslo, jo organizavimo, vadybos, informavimo ir kitais reikalais, tiesiogiai priklauso Lietuvos mokslo strategams ir organizatoriams, šalies valstybinėms ir kitoms mokslo ir mo-

kymo institucijoms, tarp jų – Lietuvos mokslų akademijai, Lietuvos mokslininkų sąjungai ir panašiai.

Kaip tik dėl to ekspertų vertinimuose pirmiausia keletas pastabų ir pastebėjimų yra skirta *mokslinių institucijų grupei*. Tarp jų – ir medžiagos, renkamos ministerijų posėdžiuose kokybė; ir aiškiai nusveriantys „institucinių mokslo įstaigų interesus“; ir „sporadiški“ pasikalbėjimai su mokslo vyrais ar institucijų vadovais; ir tai, kad „pertvarkyti iki normalaus informacinio (kam tokio reikia?, – V.R.) leidinio galėtų padėti tik gerai koordinuotos suinteresuotų institucijų ir leidėjų pastangos“ (doc. dr. A. Samalavičius) ir pan. Ir, žinoma, tai, kad trūksta „gilesnės diskusijos dėl humanitarinių ar socialinių mokslų problemų“, ar „akademinio gyvenimo skaudesnių problemų analizės“ ir kita (A. Navickas).

Tiesą sakant, šiem priekaištams negalima pritarti, nes faktai kalba ką kita. Yra tuose pokalbiuose, posėdžiuose, vadovų pasisakymuose ir analizės, ir faktų, ir atskirų sričių šiuolaikinių mokslų problemų, o ir mokslinių institucijų interesus taip pat juk sudaro tų pačių mokslo problemų ir diskusijų dalį. Žurnalistas ar redakcija mokslo problemų čia neprigalvos ir nesukurs. Jos egzistuoja gyvenime savaime, tai yra – objektyviai. Laikraštis gali jas tik realiai atspindėti surasdamas užtektinai vietos visų minėtų mokslo institucijų atstovų straipsniams paskelbti.

Kita ekspertų pastabų dalis, skirta neva laikraščio, faktiškai yra adresuota atskiriems *Lietuvos mokslininkams ir kitiems mokslinių darbų dirbantiems specialistams*. Tai – ir stoka redakcijoje „intelektualiųjų pajėgų, gebančių operatyviai aptarti, analizuoti mokslo sferoje ryškėjančias problemas“; ir perdėm paviršutiniškai gilnamasi į vykstančią mokslo reformą bei į įvairius mokslo vertinimo rekonstrukcijos bandymus; ir tai, kad „verkiant trūksta pastovesnių bendradarbių ir autorių (Autoriai – taip pat laikraščio bendradarbiai. – V.R.), kurie šiuo metu geba analizuoti mokslo pertvarkos procesus“ (doc. dr. A. Samalavičius). Kaip žinoma, kiekvieno laikraščio intelektines pajėgas, kitaip tariant, bendradarbių sudaro redakcijos žurnalistai ir autoriai, kurie savo straipsnius skelbia laikraštyje. Į *Mokslo Lietuvą*, Šalia redakcijos darbuotojų, rašo beveik vien tik mokslininkai. Tad jeigu jau jie kaltinami tokiais dalykais, taip ir norisi ekspertų paklausti, kas už šiuos mokslininkus geriau žino tas mokslo ar reformų problemas, ir kaip jas reikia dar kažkaip kitaip aptarti, analizuoti, atskleisti ar suprantamai pateikti skaitytojui bei šalies visuomenei? Šie kaltinimai, man rodos, taip pat yra labai nekorektiškas akibrokštas šalies mokslininkams.

Kita vertus, ekspertas A. Navickas pasigedo laikraštyje humanitari-

nių ar socialinių mokslų problemų (diskusijų bei kitos medžiagos). Atseit, rašoma mažiau negu apie kitas mokslo sritis. Daugiau negu keista! Argi ekspertai nebeatskiria ne tik laikraščio funkcijų, bet ir mokslo šakų? Pavyzdžiui, laikraštyste nemažai esu skaitęs straipsnių literatūrologų, kalbotyros, istorijos specialistų, tarp jų – knygotyros, knygos ir spaudos raidos, spaudos draudimo, rašytinio paveldo išsaugojimo ir kitomis temomis. Tai tarptautinių konferencijų aprašymai, įdomūs pokalbiai apie Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos, Rusijos mokslininkų darbų kryptis ir problemas. Ir tai ne viename ar dviejuose laikraščio numeriuose. O kur dar prof. V. Vitkausko išvardyti kalbotyros straipsniai – kalbos, tautosakos, kalbos istorijos tyrimai, jos norminimo darbai, žodinių leidyba? Kur straipsniai etnologijos, pedagogikos, švietimo organizavimo ir sistemos pertvarkymo klausimais ar kitos čia nepamintėtos humanitarinių mokslų temos? Argi tai ne humanitariniai dalykai?

Jeigu ekspertas socialiniais mokslais laiko vienadienes partines rietenes ir vienadienių visuomenės veikėjų politines peštynes, nuo kurių springsta kiti Lietuvos laikraščiai, tai *Mokslo Lietuvos* redakcijos darbuotojus verta tik pagirti, kad jie iki tokio lygio nenupuolė ir iki šiol išliko dorai ištikimi pastoviausiai socialinei vertybei – Lietuvos mokslui.

Vien tik dėl to kategoriškai negalima sutikti ir su A. Navicko nuostata, kad „*Mokslo Lietuva* yra geriausia tribūna mokslininkams išsakyti savo poziciją aktualiausiai visuomenės klausimais“. Netiesa. Čia vėl supainiota laikraščio paskirtis. Mokslininkai savo pilietinę poziciją visuomenės klausimais gali pasisakyti dešimtyse leidinių, kurie tam skirti. Šiuo metu jų tikrai daug. O šis, vienintelis šalyje laikraštis yra skirtas Lietuvos mokslui – mokslo istorijai, tyrinėjimams, organizacijos klausimams ir mokslininkų veiklai.

Teisingai prof. V. Vitkauskas pažymėjo: „Dabar paskelbti ką nors iš lituanistikos daugiausia bulvarinio tipo laikraščiuose ir TV laidose yra keblu (...)“ (2006, Nr. 20(354), p. 14). Ir tai yra visai ne dėl to, kad šios publikacijos, kaip mano doc. dr. A. Samalavičius, „(...) dėl savo lygio nebūtų spausdinamos jokiuose rimtesniuose kultūros leidiniuose“. Moksliniai straipsniai yra per rimtas dalykas daugeliui šiandieninių šalies laikraščių. Kaip tik dėl to tų laikraščių redakcijos tiesiog kratosi mokslinių (net ir populiarinimo, skirtų plačiai visuomenei) straipsnių.

Negana to, net ir kai kurių didžiausių dienraščių redaktoriai ir jų pavaduotojai mokslui ir mokslininkams faktams neskiria jokio dėmesio. Prisimenu šia proga vieną labai iškalbingą atvejį. Prieš kelerius metus vienas

iš didžiausių Lietuvos dienraščių paskelbė straipsnį, kuriame moksliniu požiūriu klaidingai buvo išaiškinta keletas dalykų. Tai pastebėjęs doras profesorius tiesiog suglumo ir paklausė, kaip geriau būtų pasielgtus? Patariau parašyti laišką dienraščio redaktoriui ir paprašyti, kad kitame numeryje atitaisyty straipsnyje įsivėlusius netikslumus (taip daroma visame civilizuotame pasaulyje). Kartu, žinoma, pasiūliau jam pačiam parašyti atitinkamą atitaisymą (kitai, ten gali net ir nežinoti, ką taisyti, jei tokį straipsnį redaktoriai praleido!). Savo laišką su atitaisymu jis išsiuntė to laikraščio redaktoriui. Deja, praėjo mėnuo ir kitas, paskui metai ir kiti... O laikraščio redakcija šio atitaisymo taip ir nepaskelbė... Ir tai net nebuvo straipsnis – atitaisymo tekstas tesudarė mašinos rašytą puslapį. Be to, ši redakcija nerado reikalo net atsakyti į savo skaitytojo raštą. Ne eilinio skaitytojo, o profesoriaus, habilituoto daktaro raštą! Štai kokia nepagarba toje redakcijoje klesti mokslui ir patiems mokslininkams. Kas jau ten straipsnius apie mokslines problemas spausdins?

Kaip tik dėl to *Mokslo Lietuva* mokslininkai ir kiti skaitytojai turėtų visomis išgalėmis stengtis išsaugoti, ir išsaugoti tokią, kokia ji yra susiformavusi. Jeigu laikraštis taptų vien informaciniu, kaip siūlo docentas, jo skaitytojų ratas dar labiau susiaurėtų. Juk iki šiol pagarbaus dėmesio Lietuvos mokslui ir mokslininkams tikrai užtenka. Beje, šio laikraščio redakcijos durys visuomet buvo atviros visiems mokslininkams. Tačiau mokslininkai ir patys turi rodyti iniciatyvą, stengtis kuo plačiau supažindinti visuomenę su savo tyrimais ir kitais moksliniais darbais.

Kita vertus, mokslininkai tiesiog užversti darbais. Ypač jų darbo krūvis padidėjo atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, o vėliau – ir Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Dabar kiekvienas mokslininkas pirmiausia stengiasi laiku atlikti savo tyrimo programą, laiku paskelbti tyrimo medžiagą ar kitas privalomas mokslines publikacijas mokslo leidiniuose, turinčiuose pripažintą mokslinį statusą, laiku atlikti kitus kolektyvinius projektinius mokslinius darbus, kuriuos daugelis jų vykdo pagal papildomas sutartis su ministerijomis, aukštosiomis mokyklomis, tarptautiniais fondais ir panašiai.

Ne paslaptis, kad norėdami parengti ir išleisti spaudai magistrantų straipsnių mokslinius rinkinius, kuriuos dabar pradėjo rengti ir leisti kai kurios aukštosios mokyklos, neretai patys šių mokyklų dėstytojai – profesorai ir docentai, vadovavę magistriniams darbams, turi dar padėti savo magistrams deramai suredaguoti mokslinius straipsnius, o vėliau ir pačius tokių straipsnių rinkinius ar mokslo darbų toms. Tai irgi atima daug laiko.

Nukelta į 14 p.

Pažymint Leono Sapiegos 450 metų sukaktį

Gegužės pradžioje Taikomosios dailės muziejuje gražiu vakaru pažymėta įžymaus valstybininko ir mecenato kunigaikščio Leono Sapiegos (1557–1633) 450 metų gimimo sukaktis. Aptarti jo nuopelnai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) diplomatijai, teisėnės sistemos įtvirtinimui, katalikų ir unitų bažnyčioms, muzikos ir dailės sklaidai valstybėje. Jūs vertino profesoriai Irena Valikonytė, Stanislovas Lazutka, Jūratė Kiaupienė, habil. dr. Jūratė Trilupaitytė, dr. Mindaugas Paknys. Vakara vedė Nacionalinio dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys. Jo metu skambėjo choro *Schola Gregoriana Vilnensis* ir vargonininko Balio Vaitkaus atliekama XVII a. muzika.

Leonas Sapiega gimė prieš 450 metų balandžio 14 d. (pagal senąjį kalendorių tai būtų balandžio 4 d.) Ostrovno dvare Vitėbsko apskrityje, dabartiniame Bežankovičių rajone. Nūgyveno gražų amžių (mirė 1633 m. liepos 7 d. Vilniuje) rūpindamasis valstybės gerove. Todėl senatvėje ramia sąžine galėjo ištarti: „Teiktės laikyti mane geru dovingu lietuviu, kuris gimęs senoviškame bajorų lizde, netapo savo protėvių idealų išdaviku; ir visas pareigas tėvynei pasiryžęs atlikti, kolei siela kūne bus.“

Sėkmingam valstybininko darbui buvo gerai pasirengęs. Jau trylikos metų kartu su trimis Mikalojaus Radvilos Juodojo sūnumis jis buvo išsiųstas mokyti į Leipzigo universitetą. Pasižymėjo neeiliniais gabumais ir darbštumu: sugrįžęs nustebino visus ne tik lotyniška iškalba, bet ir išsamiais istorijos, teisės žiniomis. Todėl greitai tapo senatoriumi, 1581 m. užėmė LDK raštininko pareigybę, 1585 m. tapo valstybės vicekancleriu; vėliau – ir kancleriu. Nuo 1623 m. Leonas Sapiega – Vilniaus vaivada. Dar po poros metų jis užėmė vyriausiojo karo vado postą – tapo Lietuvos didžiuoju etmonu, faktišku krašto valdovu.

Bet tikrasis kunigaikščio gyvenimas – ne postų seka, bet labai naudinga ir veiksminga tarnystė valstybei. Nepaisydamas 1569 m. sudarytos Liublino unijos nuostatų, Leonas Sapiega su kitais patriotiškai nusiteikusiaiis didikais 1581 m. įkūrė atskirą LDK Vyriausiąjį Tribunolą. Būdamas europietiško išsilavinimo žmogus jis visuomet pasisakė už teisinės valstybės idėją. Taip pat kūrė jos teisinę bazę: jam vadovaujant parengtas III Lietuvos Statutas. Šis teisynas buvo priimtas 1588 m.; teisės istorijos specialistai jį vertina kaip labai pažangų tuo laiku. Turime didžiutis valstybę, sukūrusia tokį teisinių normų sąvadą, kuris tapo pavyzdžiu ir kitoms šalims. Įdomu, kad Statu-

tas pagrįstas taip pat paprotine teise. Beje, jame buvo atnaujintos senųjų privilegijų nuostatos, draudžiančios svetimšaliams Lietuvoje įgyti žemės ir eiti valstybines pareigas.

Antroji svarbi Leono Sapiegos gyvenimo maksima – religinė tolerancija. Studijų metais užsienyje jis iš stačiatikių tikėjimo perėjo į reformatų. Vilniuje tapo kataliku ir pagarsėjo mecenatyste: pastatydino net 24 bažnyčias, keletą vienuolynų. Taip pat ir Šv. Mykolo bažnyčią Vilniuje, kurios kriptoje – kunigaikščio amžinojo poilsio vieta. Yra išlikęs ir renesansinis atminimo paminklas su gulinčio riterio bei dviejų jo žmonių figūromis.

Leonas Sapiega politiniais sumetimais rėmė ir unitų bažnyčią – pastatydino daug cerkvių. Jo veikla esmingai prisidėjo prie to, kad religinė nesantaika tarp stačiatikių, protestantų ir katalikų Lietuvoje neįgavo drastiškų formų, netapo valstybę draskančia priežastimi. Jo diegiami santykių daugiakonfesinėje ir daugiatautėje valstybėje principai – pakantumas, pagarba, bendradarbiavimas. Štai laiške Polocko arkivyskupui Juozapatui Kuncevičiui jis rašo: „Privalome elgtis apdairiai, atsižvelgdami į aplinkybes; mūsų tėvyneje negalioja prievarta.“ Kitame laiške tą patį adresatą netgi griežčiau pabara: „Žydams ir totoriams karališkose valdose nedraudžiama turėti savo sinagogas ir mečetes, o Jūs krikščioniškas cerkves uždarinėjate...“ Leonas Sapiega rūpinosi, kad jo funduotose bažnyčiose klebonais

ir vikarais būtų mokantys lietuvių kalbą žmonės.

Šviesaus proto politiko būta... Ir labai išsilavinusio: savo Ružanų dvare turėjo sukaupęs 3 tūkst. tomų biblioteką – vieną didžiausių Lietuvoje. Tėn būta retų inkunabulų bei kitų unikalių leidinių, ypač daug knygų iš istorijos ir geografijos. Turėta žymių to meto kartografo Merkatoriaus, Ortelijaus, Bleau atlasų. Tėn buvo ir garsioji *Biblia poliglotta* – šešiatomis daugiakalbis Šv. Rašto leidimas, kurį 1517 m. Ispanijoje išspausdino de Brokaras. Leono Sapiegos bibliotekoje buvo ir Hartmano Šedelio *Pasaulio kronika*, išspausdinta 1493 m. Niurnberge Antono Kobergerio. Ją puošė net du tūkstančiai medžio raizinių, sukurtų Albrechto Diurerio mokytojo M. Volgemuto. Šių retenybų Lietuvoje, deja, nebėra. Šiandien galime pasigrožėti tik rankraštine knyga, vadinamąja *Sapiegų Evangelija*. Tėn užsklandėlės meistriškai išpieštos auksu ir spalvomis, išgrąžintos ir pastraipų pirmosios raidės – iliuminos. Dabar knyga eksponuojama Taikomosios dailės muziejaus parodoje *Krikščionybė Lietuvos mene*. Nuotykin-gas buvo ir jos likimas;

kaip sakydavo romėnai: „Habent sua fata libelli“ („Knygos turi savo lemtį“).

Garsioji Leono Sapiegos biblioteka atiteko Vilniaus universitetui, kai jo sūnus, Lietuvos pakancleris Kazimieras Leonas, tikėtina, vykdydamas tėvo valią, įsteigė jame tėvo atminimui Teisės fakultetą. Iki mūsų dienų universitete išliko apie 200 kunigaikščio Leono Sapiegos knygų. Jas nesunku atskirti pagal pergamento apdarus su išpaustu *Lapės herbu*. Jo skyde – perbraukta strėliukė. Kiekviena knyga tituliname puslapyje dar turi ir dovanojimo įrašą.

Leonas Sapiega Vilniuje buvo pasistatydinęs renesanso stiliaus reprezentacinius rūmus – tarp Šv. Dvasios bažnyčios, dominikonų vienuolyno ir Vilniaus gatvės. Priešingoje gatvės pusėje stovėjo antrieji Sapiegų namai. Dabar toje vietoje – išplatėjęs Vokiečių gatvės bulvaras. Leonas Sapiega turėjo ir užmiesčio dvarą Antakalnyje. Tėn jo sūnus išren-gė išpuodingus rūmus, kurie šiandien – tikras galvos skausmas paveldosaugininkams ir miesto valdžiai. Mat Vilniaus kultūros gyvenimo raiškai labai trūksta patalpų...

Turint galvoje visas esamas kultūros paveldo globos bėdas ir rūpesčius, kažkaip nedrąsu dar ką nors naujo siūlyti. Bet tikėtina, kad anksčiau ar vėliau vilniečiai susipras tokiai iškiliai asmenybei kaip Leonas Sapiega įrengti nors kokį atminimo ženklą. Ypač pagerbiant jo nuopelnus kuriant teisinę valstybę, diegiant tolerancijos nuostatas jos visuomenėje.

Prof. Libertas Klimka

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

patikslina, kad 2007 m. gegužės 3 d. *Mokslo Lietuvos* laikraštyje Nr. 9(365) Vilniaus Gedimino technikos universiteto skelbimo, esančio 13 p., 14 punktą skaityti taip:

Chemijos ir bioinžinerijos katedra

- profesoriaus (1 vieta),
- docento (1 vieta),
- docento (0,5 etato 3 vietos),
- lektoriaus (1 vieta).

14^a punktas:

Bioinformatikos mokslo laboratorija

- vyresniojo mokslo darbuotojo (technologijos mokslai) (1 vieta).

Rektorius

Tai buvo liūdna kovo 17-osios diena. Tą dieną Senąją Varėną atsišveikinti su kovo 15 d. mirusiu savo mokytoju doc. dr. Enriku Jaroniu iš visos Lietuvos suvažiavo jo mokiniai ir buvę bendradarbiai – ultragarso inžinieriai. Visų jį pažinojusių atmintyje Enrikas Jaronis išliko kaip labai kuklus, pedagogo talentu apdovanojtas, ypatingo pareigos jausmo humanistas. Per 30 metų vadovaudamas Kauno politechnikos instituto (dabar Kauno technologijos universitetas) Probleminei prof. K. Baršausko ultragarso laboratorijai, jis sukūrė stiprią Lietuvos ultragarso inžinierių mokyklą, kurią „baigė“ visa plejada šiandien garsių mokslininkų ir pedagogų. Laboratorijoje vyravo demokratiškas kūrybinis laisvės klimatas, kuriame nevaržoma kūrybinė mintis galėjo pakilti iki mokslinių atradimų lygio. Jam tiesiogiai vadovaujant šalia artimos ultragarso interferometrijos susiformavo naujos perspektyvos mokslinių tyrimų kryptys: pjezoelektrinių keitiklių, akustooptikos, ultragarso bioinžinerijos, impulsinių matavimų, akustinės lokacijos, paviršinių akustinių bangų. O kaip nuoširdžiai E. Jaronis džiaugėsi kiekvienu savo mokinio pasiekimu, kiekvienu palydėtu į gyvenimą mokslų daktaru, profesorium!

Gimęs 1921 m. spalio 10 d. ir užaugęs Pasvalyje Enrikas dar vaikystėje atkreipė į save dėmesį polinkiu į techniką. Neramiais 1940 m. baigė vietinę Pasvalio aukštesniąją komercijos mokyklą, bet per karą nebuvo galimybių siekti savojo tikslo. 1944–1945 m. dėstė fiziką Biržų vidurinėje mokykloje. Tik 1950 m. baigė Kauno valstybinį universitetą, tapo elektrinių įrengimų inžinieriumi ir buvo paskirtas dirbti universiteto Fizikos katedroje. Vadovaujant

prof. K. Baršauskui parašė ir 1958 m. apgynė disertaciją ultragarso interferometrijos srityje. Jam suteiktas gamtos mokslų kandidato laipsnis (1993 m. nostrifikuotas į mokslų daktaro). 1960 m. E. Jaronis paskirtas naujai įkurtos Probleminės ultragarso laboratorijos vedėju, o 1961 m. jam suteiktas pedagoginis docento vardas. Su ultragarso tyrimais buvo susietas visas mokslininko gyvenimas ir veikla iki išėjimo į pensiją 1984 metais.

Per šį laiką jis buvo nuolatinis Lietuvos mokslų akademijos *Ultragarso fizika ir technika* tarybos narys, tapo Respublikinės mokslo premijos (1969 m.) ir Lietuvos Ministrų tarybos premijos (1988 m.) laureatu.

E. Jaronio vadovaujama Probleminė prof. K. Baršausko ultragarso laboratorija metai iš metų buvo pripažįstama geriausiu moksliniu kolektyvu universitete. Jam vadovaujant Lietuvoje surengtos dvi tarptautinės ultragarso pasiekimų parodos, rengiamos nuolatinės sąjunginės mokslinės konferencijos ultragarso spektroskopijos klausimais, išleista 16 tomų Lietuvos mokslo žurnalo *Ultragarso*. Todėl karjeros apogėjuje E. Jaronio apsisprendimas dėl pensijos ir persikėlimo gyventi iš Kauno į tolimą Senąją Varėną buvo didelis netikėtumas visiems jo mokiniams. Šis žingsnis parodė jo tvirtą valią priimant svarbius gyvenimo sprendimus. Pasitraukęs iš vadovaujančių pareigų E. Jaronis paliko kūrybingą mokslinį kolektyvą, kuris tęsia jo stipriai

In memoriam ENRIKAS JARONIS (1921–2007)

įsuktą ultragarso mokslo kryptį ne tik Ultragarso mokslo centru tapusioje mokslininko vadovautoje laboratorijoje, bet ir daugelyje Kauno technologijos universiteto katedrų, naujuose mokslo instituteuose, kur dirba jo mokiniai.

Galima buvo manyti, kad E. Jaronis, iš prigimties mylėjęs gamtą,

panoro būti arčiau jos, pabėgti nuo miesto šurmilio, ramiai gyventi kartu su žmona Gražina, taip pat mokslininkė, ir dviem užaugintais vaikais.

Tačiau greitai paaiškėjo, kad iškeitęs administracinį darbą į užtarnautą poilsį, dr. Enrikas Jaronis nemanė atsisakyti mokslinio darbo. Mokslinis interesas buvo užkoduotas jo genuose, o atsakęs daug laiko ir energijos reikalaujančių pareigų pasijuto tarsi įgijęs sparnus naujam skrydžiui. Negalima atsišveikti gyvybingumu, apėmusiu jį susizavėjus alternatyvios energijos šaltinių vystymo problemomis Lietuvoje. Jis žvelgė toli į ateitį, matė problemas, su kuriomis anksčiau ar vėliau susidurs nepriklausomos Lietuvos valstybė, neturinti nuosavų tradicinių energijos šaltinių – anglies ir dujų. Jis įtikėjo, kad atsikuriantis vėjo ir saulės energija gali būti perspektyvus faktorius Lietuvos energetikos ateičiai. 1998 m. E. Jaronis tapo Europos Sąjungos Atsinaujinančių energijos šaltinių centro Lietuvos grupės nariu, 1992–2002 m. buvo Lietuvos Žemės ūkio rūmų tarybos energetikos klausimais narys, dalyvavo Lietuvos nacionalinės Saulės programos parengime, tarptautiniame seminarų cikle Danijoje. 1999–2000 m. vadovavo PHARE Partnerystės programos projektui, o 2002–2004 m. – Lietuvos Respublikos Aplinkos ir Ūkio ministerijų remiamiems projektams rengiant seminarus, ekspozicijas, konferencijas tarptautinėse parodose *LITEXPO*. Už aktyvią veiklą

**Mokslu Lietuvos bičiulė
Senosios Varėnos kaimo
bendruomenės pirmininkė
Gražina Jaronienė
nuoširdžiai užjaučiame
netekties valandą mirus vyrui
dr. Enrikui JARONIUI.**

„Mokslu Lietuvos“ redakcija

ekologiškos energetikos srityje gavo Statybos ir urbanistikos ministerijos (1998 m.), Varėnos rajono mero (1999 m.) padėkas. Už nuopelnus vystant alternatyvių energijos šaltinių tyrimus Lietuvos taikomųjų mokslų akademija 2002 m. jam suteikė akademiko vardą.

Enrikas Jaronis aktyviai dalyvavo ir Mikalojaus Konstantino Čiurlionio draugijos Varėnos skyriaus veikloje. Jo iniciatyva įsteigta veikia *Sodybos energetikos draugija*, *Žaliosios sodybos* fondas.

Mirė doc. dr. Enrikas Jaronis savo poste, darydamas pranešimą apie akademią prof. Aleksandrą Čyrą jo gimimo 80-čiui Varėnos bibliotekoje surengtoje mokslinėje konferencijoje.

Su gilia artimųjų, bendradarbių, Varėnos visuomenės pagarba palydėtas į amžinojo poilsio vietą šeimos kape, ant aukšto Seiros kranto Leipalingio kapinaitėse. Šilti, kupini užuojautos ir paguodos artimiesiems žodžiai, išsakyti Senosios Varėnos Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčios klebono kun. Pranciškaus Čivilio, Kauno technologijos universiteto prof. Arūno Lukoševičiaus atsivėkinimo kalba suteikia viltį, kad Enrikas Jaronis ilgai išliks mūsų atmintyje, bus su mumis, rodyš mums gerąjį Gyvenimo pavyzdį.

Prof. Stanislovas Sajauskas

Apie ekspertizę (4)

Atkelta iš 13 p.

Tad mokslo populiarinimo straipsniams rašyti daugeliui mokslininkų tiesiog nebelieka laiko. Tai gi ekspertų noras, kad laikraštis staigiai padidintų autorių skaičių, yra tiesiog utopinis.

Didesnę iniciatyvą šioje srityje ateityje, man rodos, turėtų rodyti ne redakcijos darbuotojai (vienas kitas užsakytas straipsnis laikraščio tematikos kažin kiek neišplės), bet mokslinės institucijos, atskirų mokslo sričių mokslininkų bendruomenės ir patys mokslininkai – tikri savo darbo ir tėvynės patriotai. Tokių dorų ir atsidavusių mokslininkų Lietuvoje dar yra daug. Tuo jie mus visus ir žavi! Kitaip autorių skaičius tikrai nepadidės...

Kur ekspertų sprendimai?

Laikraščio ekspertų vertinimuose pasigendama labai svarbių dalykų. Jau minėta, kad savo vertinimuose ekspertai visai nemini ekspertizės, jos metodikos ir metodologijos klausimų, ekspertų pastabos *Mokslu Lietuvos* redakcijai nėra pagrįstos ekspertizės duomenimis ir panašiai. Dėl to skaitytojui ir lieka neaišku, ar iš viso šios ekspertizės buvo atliktos, ar galima pasitikėti vertinimais (apie tai jau rašyta).

Be to, skaitant ekspertų vertinimus, lieka neatsakyta į daugelį kitų klausimų. Pavyzdžiui, kur teminė, žanrinė, chronologinė, laikraščio apimties ir jame skelbtų straipsnių plėtros pro-

cesų analizė, kokios laikraščio kaitos tendencijos straipsnių kiekiu, tematikos, autorių skaičiaus ir kitais atžvilgiais? O kur dar J. Elekšio (2006, Nr. 18(352), p. 15) klausimai ekspertams?

Už ekspertų vertinimo akiračio pasiliko ir pačių *Mokslu Lietuvos* skaitytojų nuomonė. Pavyzdžiui, kiek buvo apklausta gyventojų: skaitančių šį laikraštį ir neskaitančių? Dėl kokių priežasčių pirmieji jį skaito, o antrieji – ne? Ką abi gyventojų grupės mano apie spausdinamą straipsnių tematiką ir kaip jie ją vertina, ką siūlo? Kodėl vienos mokyklos ar viešosios bibliotekos laikraštį prenumeruoja, o kitos jo neužsisako? Ir daug kitų klausimų. Neturint tokių ekspertizės ar tyrimo duomenų, sunku apie laikraščio kaitą ką nors ir pasakyti.

Pagaliau, jeigu vadovausimės mokslinė samprata, kad kiekviena ekspertizė yra bet kurio klausimo, reikalaujančio specialių žinių, tyrimas ir sprendimas (apie tai žiūrėkite šio straipsnio pradžioje), tai abiejose ekspertų vertinimuose, pastabų dėl laikraščio ir redakcijos darbo organizavimo apstu, o sprendimų, kokiomis priemonėmis tas pastabas pašalinti ar įgyvendinti ekspertų siūlymus nėra nė vieno. Pavyzdžiui, kad ir jau anksčiau šiame straipsnyje mano iškelti ekspertams klausimai, kodėl jie nepasiūlė, kaip ir, žinoma, iš kokių piniginių išteklių, gal iš SRTR fondo skirtų lėšų, padidinti redakcijos darbuotojų skaičių, kaip pasiek-

ti, kad laikraštyje mokslininkai patys rašytų apie visas (ir tų mokslo sričių, apie kurias iki tol pagal ekspertus čia niekas nerašė arba per mažai rašė) mokslines konferencijas; kad į laikraštį daugiau mokslo populiarinimo straipsnių rašytų patys mokslininkai; kaip realiai šiame veržliame ir dinamiskame gyvenime padidinti *Mokslu Lietuvos* autorių – bendradarbių mokslininkų skaičių ir t. t.

Laikraščio ekspertų vertinimuose nėra visų trijų tokiems rašiniams privalomų dalykų:

- 1) pačios ekspertizės ir jos metodikos dalykų aprašymo;
- 2) konkrečių laikraščio ekspertizės ar analizės duomenų ir faktų;
- 3) ekspertų sprendimų, kaip įgyvendinti jų pačių siūlymus.

Visa tai – didelis šių vertinimų trukumas. Tad argi galima rašinius, kuriuose nėra jokių ekspertizės faktų ir netgi jos požymių, vadinti ekspertų vertinimais? Manau, kad ne. Tačiau į šį klausimą tegul atsakys sau kiekvienas *Mokslu Lietuvos* skaitytojas.

Žvelgiant į ekspertų rašinius, kuriuose vyrauja vien subjektyvūs, jokiais faktais nepagrįsti priekaištai *Mokslu Lietuvos* redakcijai, darosi visiškai nebesuprantama, kokiam reikalui SRTR fondo vadovams prireikė tokių „ekspertų“ ir tokių jų „vertinimų“? Neaišku, ir kokių tikslu jie paskyrė šiuos du (ar daugiau) žmones, pavadindami juos „ekspertais“ kultūros leidiniams įvertinti?

Bus daugiau

Konferencijos organizacinio komiteto pirmininkas prof. Arūnas Valiulis (kairėje) ir Europos respirologų draugijos Pediatrinės asamblėjos pirmininkas prof. Andrew Buchas

Pulmonologija ir muzika

Neseniai įvykusios XIII tarptautinės pulmonologijos konferencijos-mokyklos dalyviams Lietuvos nacionalinis simfoninis orkestras atliko Mikalojaus Konstantino Čiurlionio simfoninę poemą *Miške*. Pirmą kartą Lietuvoje buvo atlikta anglų kompozitoriaus Geoffrey Bucho *Joriko uvertiūra* ir Antroji simfonija *Gildfordas*. Įdomu, kad jos kartu klausėsi šio kompozitoriaus sūnus, konferencijos pranešėjas prof. Andrew Buchas.

Loreta Vasiliauskaitė

Lietuvos nacionalinis simfoninis orkestras, vadovaujamas Juozo Domarko, tą vakarą paskyrė medikams

TADŽ MAHALĄ BALINS MOLIS

Dulkių nuosėdos ant garso Indijos mauzoliejus ir šventyklos Tadž Mahalo švytinčio balto marmuro paviršiaus visam statiniui suteikia gelsvą atspalvį. Neseniai specialioji Indijoje sudaryta parlamentinė komisija svarstė, kas labiausiai kenkia šiam istoriniam meno šedevrui, ir ką daryti, kad neigiamas poveikis būtų kuo mažesnis. Nustatyta, kad paminklui daug neigiamos įtakos daro atmosferos užterštumas ir didžiuliu pramonės įmonių aplinką išmetami teršalai.

Jau ir anksčiau stengtasi išspręsti šią problemą. Dar prieš dešimt metų Indijos Aukščiausiasis Teismas ėmėsi priemonių apsaugoti Tadž Mahalą nuo pražūtingo aplinkos poveikio. Buvo priimtas nutarimas perkelti toliau nuo šio istorinio paminklo daugybę pramonės įmonių, plytų degyklų ir stiklo gamyklų. Be to, teisėjai uždraudė automo-

Tadž Mahalas – vienas iš pasaulio stebuklų – kasdien sutraukia tūkstančius turistų

bilijų eismą gatvėse, esančiose netoli mauzoliejus ir nurodė aplink šį architektūros paminklą reguliariai tikrinti oro taršą.

Tačiau po parlamentinės komisijos, kurios veikloje dalyvavo ir mokslininkai, patikrinimo paaiškėjo, kad minėtos priemonės neatnešė daug naudos. Tada mokslininkai pasiūlė Tadž Mahalą „gydyti“ molio kompresais. Komisijos narių teigimu, molis gali padėti nuvalyti šio archi-

tektūros šedevro paviršių. Tai visiškai nepavojinga baltam marmurui, nes molis marmuro neardo. Norint, kad marmuras liktų akinamai baltas, molio „procedūras“ teks kartoti kas porą metų.

Komisijos pranešime teigiama, kad visus valymo darbus būtina atlikti labai atsargiai ir kruopščiai, kad nebūtų prarastas baltas marmuro spindesys, kuris Tadž Mahalui ir suteikia išskirtinio žavesio.

Tadž Mahalas, 1631–1654 m.

pastatytas Agros mieste, laikomas Indijos architektūros perlu. Mogolų imperatorius Šahdžahanas jį pastatydino kaip mauzoliejų savo brangiosios žmonos Arjumand Banu Begum, dar žinomos kaip Mumtaz Mahal, garbei.

Kasdien Tadž Mahalą aplanko 20 tūkst. žmonių iš viso pasaulio. Būtent tiek žmonių statė šį paminklą išties 17 metų.

BBC

ARCHEOLOGAI SURADO KARALIAUS ERODO SARKOFAGA

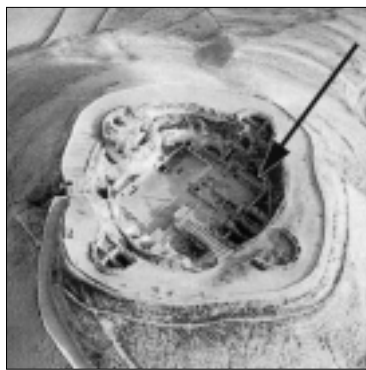
Po 35 metus trukusių paieškų Izraelio archeologams pavyko aptikti karaliaus Erodo, valdžiusio Judėjoje I a. pr. Kr., kapą. Karalius Erodas Biblijoje kaltinamas žiauriais nusikaltimais, tačiau kartu jis išgarsėjo monumentaliais architektūros statiniais, kurie buvo pastatyti jo valdymo laikotarpiu. Mokslininkų teigimu, tai vienas svarbiausių archeologinių atradimų Artimuosiuose Rytuose.

Karalius Erodas valdė romėnų okupuotą Judėją nuo 37 iki 4 m. pr. Kr. Norėdamas įamžinti savo atminimą Erodas įsakė pastatyti puošnių šventyklų, rūmų ir tvirtovių. Kai kuriems iš šių statinių buvo būdingi labai sudėtingi architektūriniai sprendimai. Vienas tokių statinių buvo pastatytas ant Erodiomo kalvos; būtent ten ilgus de-

šimtmečius archeologai ieškojo Erodo kapo.

Pagaliam jiems nusišypsojo sėkmė. Jeruzalės universiteto Archeologijos instituto mokslininkas Ehdas Netzeras pranešė, kad aptikta karaliaus Erodo palaidojimo vieta. Rastas kapavietės fundamentas, sienų griuvėsiai ir sarkofago detalės. Sarkofagas yra 2,5 m ilgio, pagamintas iš raudono Jeruzalės smiltainio, papuoštas iškaltomis rozetėmis. Visa kita sunaikino laikas ir, matyt, kerštaujančios palikuonys.

Nors ant sarkofago nėra iškaltas Erodo vardas, tokie dirbiniai Judėjoje buvo unikalūs. Jie buvo skirti tik turtingiausiems ir aukščiausias pareigas einantiems krašto žmonėms. Kad tai Erodo sarkofagas, Izraelio mokslininkams padeda nustatyti ir mūsų dienas pasiekęs šio karaliaus

Archeologų aptikti Erodiomo griuvėsiai, tarp kurių rastas karaliaus Erodo sarkofagas; rodykle pažymėta vieta, kur rastas sarkofagas

pageidavimas būti palaidotam būtent Erodiome.

Israel national news

ĮDEGIO KREMAS NEPADEDA APSISAUGOTI NUO VĖŽIO

Šveicarų mokslininkai įspėja, kad kaitinantis saulėje būtina naudoti tokį kremą, kurio faktorius (SPF) didesnis ir teptis juo kuo dažniau. Paaiškėjo, kad kremas nuo saulės nepakankamai apsaugo odą nuo pavojingo ultravioletinio spinduliavimo, kuris gali sukelti vėžį. Visiškai apsaugoti nuo vėžio rizikos gali tik kailis arba toks tankus audinys kaip džinsinis.

Britų medicinos interneto tinklalapyje *The Lancet* Ciuriko (Šveicarija) Triemlio klinikos mokslininkai paskelbė straipsnį, kuriame apibendrintas jų atliktas tyrimas, skirtas apsaugai nuo pražūtingo saulės poveikio. Šveicarų mokslininkai palygino apie 500 atskirų tyrimų, kuriuose tirti apsaugos nuo saulės būdai. Jų darbo išvada nėra palanki kosmetikos gamintojams – kremas nuo saulės yra pati neveiksmingiausia apsaugos priemonė.

Straipsnyje teigiama, kad kremas gali padėti apsisaugoti nuo lengvų nudegimų ir nesunkių odos vėžio formų, bet jis neveiksmingas saugantis nuo pavojingiausių odos vėžio

Saulės kremas neveiksmingas saugantis nuo pavojingiausių odos vėžio formų, pavyzdžiui, melanomos

formų, pavyzdžiui, melanomos.

Remdamiesi savo tyrimo duomenimis, mokslininkai rekomenduoja saulėtą vasaros dieną dėvėti ilgus drabužius iš tankaus audinio, pavyzdžiui, džinsinio, ir dėvėti plačiabrylę skrybėlę, o jei įmanoma, tada, kai esti intensyviausias saulės spinduliavimas, išvis neiti į lauką.

Mokslininkai pripažįsta, kad ne kiekvienas saulės vonių mėgėjas bus pasirengęs vadovautis jų rekomendacijomis. „Kremas nuo saulės dauge-

liui žmonių gali atrodyti priimtinausia apsaugos priemonė dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, noro gražiai įdegti ar atsipalaiduoti saulutėje, – teigia tyrimo vadovas Stivenas Loutenschlageris. Tokiu atveju mokslininkai siūlo negailėti apsauginio kremo ir pataria būtinai pasitepti juo dar prieš išeinant į saulę.

Cancer Research UK fondo, kuris finansuoja onkologinius tyrimus, Didžiojoje Britanijoje atstovė dr. Ket Arni apie šį tyrimą sakė: „Jis patvirtino tai, ką jau ir anksčiau žinojome. Tiesiog dauguma žmonių netinkamai naudoja apsauginį kremą nuo saulės – juo tepasi nereguliariai, taip pat nepasitępa pakartotinai po maudynių. *Cancer Research UK* rekomenduoja karščiausią vasaros dienos dalį – nuo 11 val. iki 15 val. – stengti daugiau būti šešėlyje, o būnant saulėkaitoje vilkėti marškinėlius, dėvėti plačiabrylę skrybėlę, taip pat nepamiršti tamsių akinų. Patariama rinktis apsauginį kremą, kurio faktorius (SPF) – ne mažiau kaip 15.

The Lancet

PASAULINĖ KATASTROFA DĖL KLIMATO POKYČIŲ?

Iki 2050 m. visuotinis atšilimas, kuris laikomas pernelyg staigiu ir siejamas su žmogaus veiklos paskatintu šiltnamio efektu, gali 130 mln. žmonių visoje Azijoje būti maisto stygiaus priežastimi ir sukelti katastrofą Afrikoje. Ten visiškai išnyks svarbiausios žemyno grūdinės kultūros.

Tarpvalstybinio Klimato pokyčių komisijos (IPCCF) balandžio mėn. pristatytame dokumente teigiama, kad klimato pakeitimas suduos nemažą smūgį ekologiškai svarbiam regionui – Didžiajam barjeriniam rifui, subarktinėms saloms, o Afrikos Kilimandžaro kalno viršūnėje gali visiškai iširti sniegas.

Iki 2050 m. dėl 3,6 °C padidėjusios vidutinės metinės temperatūros Kinijoje nuo 5 iki 12 proc., Bangladeše – iki 10 proc. sumažės ryžių ir kviečių derlius. Negausus derlius ir didėjanti gyventojų populiacija iki 2020 m. privers badauti 50 mln., iki 2050 m. – 135 mln., o iki 2080 m. – beveik 266 mln. žmonių.

Dėl Himalajų ledynų mažėjimo Indijoje pritrūks vandens, o beveik 100 mln. gyventojų kasmet susidurs su padažnėjusiais potvyniais. „Nesuvaldomi klimato pokyčiai taps aplinkos ir ekonomine katastrofa, bet didžiausia bus žmonių tragedija“, – teigia Jungtinių Tautų Plėtros programos vykdytysis direktorius Achimas Steineris. Anot jo, labai svarbu jau dabar imtis atitinkamų veiksmų, kad išvengtume pavojingų klimato pokyčių.

Afrika – labiausiai pažeidžiamas žemynas, „atsidurs didžiuliam pavojui, jei nebus sustabdytas dujų, sukeliančių šiltnamio efektą, išsiskyrimas“. Besikeičiantis klimatas jame sukels netikėtus padarinius: maisto trūkumą, potvynius, ligų protrūkius, kurie dar labiau pablogins padėtį skurdžiausiam pasaulio regione. Rytinėje Afrikos pakrantėje pakils jūros lygis, o kviečiai – labiausiai paplitusi grūdinė kultūra šiame žemyne, iki 2080 m. visiškai išnyks.

Europos Viduržemio jūros regionuose klimato pokyčiai pakenks elektros energijos gamybai, turizmo sektoriui, pakils jūros lygis, padažnės ir stiprės audros. Visa tai paliks milijonus žmonių be vandens, teigia mokslininkai. Viduržemio jūros pakrančių ekosistemos yra tarp pažeidžiamiausių visame pasaulyje, taigi joms taip pat bus suduotas didžiulis smūgis. Iki 2070 m. nuo 16 iki 44 mln. europiečių kentės dėl vandens stygiaus.

Australijoje ir Naujojoje Zelandijoje padaugės gaisrų, o potvyniai, nuošliauzos, sauros ir audrų antplūdžiai greičiausiai taps dažni ir stiprūs. Dėl Ramiajame vandenyne pakilusio jūros lygio padaugės potvynių, sustiprės bangavimas audrų metu. Tai gali kelti grėsmę ekosistemoms, infrastruktūrai, gyvenvietėms, įrenginiams ir turizmo pramonei.

Pastangos sumažinti šiltnamio efektą sukeliančių dujų išsiskyrimą turi būti pradėtos įgyvendinti nedelsiant. Net jei ir pavyktų sustabdyti dujų išmetimą aplinką, jau prasidėję klimato pokyčiai tęsis dar daugelį dešimtmečių. Todėl ekonomiškai silpnos šalys privalo prisitaikyti prie neišvengiamai įvyksiančių klimato kaitos nulemtų pokyčių.

BBC

EGIPTIEČIAI PIRAMIDES STATĖ IŠ VIDAUS

Cheopso piramidė yra seniausia ir didžiausia visame Egipte (146 m aukščio), pastatyta 2570 m. pr. Kr. Tai vienas iš septynių pasaulio stebuklų, išlikusių iki šių dienų. Nors sklando įvairios nuomonės, tačiau tiksliai nėra žinoma, kaip buvo pastatytas šis architektūros statinys.

Prancūzų architektas Jeanas-Pierre'as Houdinas išsakė teoriją, kad senovės Egipto inžinieriai, statydami viršutinę piramidės dalį, naudojo vidinę rampų ir tunelių sistemą. Norėdamas pagrįsti savo teoriją architektas šių metų kovo mėn. Paryžiuje pristatė trimatį statybos proceso rekonstrukcijos modelį. „Mano modelis – tai ne galutinis įrodymas, bet stipri hipotezė“, – teigia J. P. Houdinas.

Tradiciškai egiptologai mano, kad statant piramides naudota išorinė rampų sistema, kuria buvo ritinami granito ir kalkakmenio blokai. Tačiau tokiai rampai pastatyti reikėjo milžiniško medžiagos kiekio, prilygstančio pačios piramidės dydžiui. J. P. Houdino nuomone, išorinė rampa buvo naudojama tik montuojant žemesniąją, t. y. 43 m piramidės dalį.

Kitų kalkakmenio luitų pakėlimui ir montavimui naudota vidinė rampų sistema, kuri buvo išdėstyta spiraliniu būdu. Prieš tai egiptiečiai išardydavo išorines rampas ir pernešdavo jas į piramidės vidų. Vykstant statyboms, rampos buvo pakeliamos ir jomis ritinami granito blokai. Prancūzų architektas tikras, kad 1986 m. plačiausioje Cheopso piramidės dalyje aptiktos tuštumos – tai tuneliai, į kuriuos pamažu pavirto rampos.

BBC

Didysis barjerinis rifas, kuriam klimato pokyčiai gali atnešti pražūtį

Atkelta iš 3 p.

genofondu, numatoma šiais metais iširti bulvių genofondą Vokėje.

Augalų apsaugos tarnybos inspektoriai Babcuose iš pradžių, atrodo, turėjo šiokių tokių problemų, nes mokslininkai labai nenoriai priėmė inspektorių pastabas ir nurodymus. Jie – visi profesoriai ir daktarai, tad ką ten naujo gali išgirsti iš inspektorių, ką čia dar aiškina apie deglį. Laimei, kad ir tarnybos inspektoriai dirba savo darbą jau ne vienus metus, tad nenuleido rankų, pagaliau jų idėja palaikė ir Žemės ūkio ministerija. Buvo sudaryta programa. Sodininkystės ir daržininkystės institutą parėmė ministerija, kad būtų iširtas visas sodinukų genofondas. Jis bus devirusuotas, ir visai Europai bus galima pasakyti, kad Lietuvoje sodininkystės genofondas yra sveikas, tad ateityje problemų neturėtų kilti. Toks bendradarbiavimas su mokslo institucija E. Morkevičių labai džiugina, nes gyvename laikais, kai viską reikia daryti greitai, pritaikant naujausius mokslo laimėjimus. Visame pasaulyje mokslas komercinamas, iš jo laukiama naudos gamybai, rinkai, socialiniams pokyčiams, ir prie to teks taikytis.

Su Botanikos instituto genofondu tarnyba ligi šiol nedirbo, neturi ir signalų, kad tą genofondą, sukauptą iš įvairių regionų, reikėtų patikrinti. Bet akivaizdu, kad ne visa kitų institucijų sukaupta medžiaga dar sugeba pasinaudoti. Prof. Mindaugo Strukčinskio nuomone, toks bendradarbiavimas tarp įvairios priklausomybės įstaigų yra būtinas augalų veislių atsparumo tyrimų srityje, ypač svarbus bendras darbas su genetikais. Mat atkūrus nepriklausomybę, Lietuvoje pradėtos steigti įvairiausios genetikos organizacijos. Nieko nuostabaus, kai skaitome apie Vilniaus universiteto ar Botanikos instituto genetikų tyrimus ir darbus, bet M. Strukčinską truputį stebina ir jam kelia nerimą, kai štai net Klaipėdoje jis jau girdi apie naują genetikų laboratoriją. Genetikai privalo palaikyti ypač glaudžius tarpusavio ryšius. Jeigu

Lietuvos MA viceprezidentė akad. Veronika Vasiliauskienė, narys korespondentas Mindaugas Strukčinskas ir akad. Pranas Sadauskas

Fitosanitarijos laboratorijos vedėja Loreta Taluntytė rodo elektroninio skenuojančio mikroskopo galimybes

dirba genetiškai modifikuojamų augalų kryptyje, Augalų apsaugos tarnyba turi iširti tuos genetiškai modifikuotus augalus.

Po kai kurių televizijos laidų ir straipsnių spaudoje genetiškai modifikuotų augalų tema tapo labai populiari, jaudina visuomenę. Ką apie tai mano mokslininkai? Prof. M. Strukčinskio įsitikinimas tvirtas: ateityje genetiškai modifikuoti augalai Lietuvoje bus auginami.

Tai neišvengiama, ir jokios alternatyvos nėra. Bet tiesa ir tai, kad visuomenė turi tą suvokti ir sąmoningai priimti. Genų tyrimo institucijų ir organizacijų kūrimasis rodo, kad yra toks poreikis, ir jeigu jos nebendradarbiaus, didės atskirtis, nebus ir bendrų programų bei visuomenės palaikymo. Sunku tikėtis, kad visuomenė pritaris ir palaikys naujoves, jeigu nebus pakankamos informacijos sklaidos, jeigu bus dir-

bama kas sau. Bendradarbiavimas ir kooperacijos būtinybė – tai mūsų laikų ypatumas. Šia prasme įdomus E. Morkevičiaus pastebėjimas: kiekviena jo vadovaujamos tarnybos grandis ir kitos institucijos dirba lyg ir gerai, bet pažvelgus į galutinį rezultatą galima matyti, kad nepadaryta dar daug neatidėliotinių darbų. Visos tarnybos, atskirai žvelgiant, lyg ir padaro, kas nuo jų priklausau, o sėklininkystės reikalai šalyje žlunga, kokybiškų sėklų ūkininkai neskuba pirkti. Kodėl? Niekas labai nesigilina, nes kiekvienas dirba sau.

Kad nebūtų kliuvinys tarptautinei prekybai

Prof. Algirdui Motūzui rūpi išsiaiškinti: jau ir šiandien valstybės sienos yra virtualios, o kas bus, kai Lietuva taps Šengeno nare?

E. Morkevičiaus nuomone, turime adekvačiai reaguoti į šią padėtį, nes neįmanoma priimti įstatymų, kurie trukdytų tarptautinei prekybai – tai bene svarbiausias Pasaulio prekybos organizacijos reikalavimas. Visos sanitarinės ir fitosanitarinės priemonės neturi būti kliuvinys prekybai. Vadinas, augalų apsaugos kontrolė turi būti organizuojama taip, kad neatrodytų kaip valstybės prievarta, nukreipta prieš tam tikras interesų grupes ar žmones. Svarbu įtraukti į

šių atsakomybės sritį savininkus, kad ne tik valstybės tarnybos inspektoriui būtų svarbu, kaip į Lietuvą užkirsti kelią pušiniam stiebiniam nematodui ar kuriam kitam kenkėjui. Turi būti integruota kontrolės sistema, bet neišvengsime ir atsakingos valstybės institucijos; ji turi tuos dalykus kontroliuoti, apibendrinti, teikti išvadas. Svarbu, kad būtų suinteresuotos ir kitos institucijos, ministerijos, taip pat pavieniai savininkai. Tai veikla, kur daug koordinavimo, kur ranka ranson turi dirbti Aplinkos ir Žemės ūkio ministerijos, Augalų apsaugos, Maisto ir veterinarijos tarnybos, Aplinkos agentūra. Jie visi drauge sudaro bendrą koordinuotą veiksmų planą, ir visiems privalu dalyvauti jį vykdydami. Tik tokiu būdu galima spręsti strateginius klausimus, kaip išmintingai kontroliuoti kad ir genetiškai modifikuotų augalų įvežimo į Lietuvą reikalus. Viena institucija šiuolaikinėmis sąlygomis jau mažai ką gali, nes čia yra daugybė veiksmų. Juk ir E. Morkevičiaus priminta 1951 m. Tarptautinė augalų apsaugos konvencija buvo priimta kovoti su kolorado vabalu. Šiais laikais tos pačios konvencijos „akiratis“ gerokai platesnis, aprėpia ne vien kolorado vabalą keliamas grėsmes.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

PASaulio Mokslo Istoriai neteko Profesoriaus VLADIMIRO KIRSANOVO

Atskriejo liūdna žinia – mus paliko Tarptautinės mokslo istorijos ir filosofijos sąjungos (gamtos ir technikos mokslų poskyrio) pirmasis viceprezidentas, Maskvos M. Lomonosovo universiteto prof. Vladimiras Kirsanovas (1936 m. gruodžio 26 d.–2007 m. gegužės 13 d.).

V. Kirsanovas įgijo fiziko išsilavinimą, plačiai pargarsėjo kaip gamtos mokslų ir matematikos istorikas. Jis nuosekliai tyrinėjo XVI–XVII a. fiziką ir parašė ne vieną veikalą bei reikšmingų istorinių studijų, kurie pagilino mūsų žinias apie Galilėjų, Newtoną, Leibnicą.

Profesorius gimė rusų inteligentijos tradicijas išsaugojusioje šeimoje. Tėvas Semionas Kirsanovas Rusijoje garsėjo kaip poetas, žurnalistas ir Vakarų literatūros klasikų vertėjas. Prof. V. Kirsanovas įgijo

humanitarinį išsilavinimą, išryškėjusį diskusijose, kai būdavo kalbama filosofijos, literatūros ir meno klausimais. Jis skaitė tekstus įvairiomis kalbomis, laisvai kalbėjo angliškai ir vokiškai. Profesorius buvo dažnas Kembridžo universiteto svečias, aktyvus pasaulinių mokslo istorijos kongresų organizatorius, fizikos ir matematikos istorijai bei Leibnicui skirtų kongresų dalyvis. Jis dalyvavo garsiajame Berlyno-Brandenburgio projekte *Leibnitz Editon*. Už nuopelnus išrinktas Tarptautinės mokslo akademijos (Paryžius) nariu.

Visi, bendravę su Vladimiru Kirsanovu, prisimins jį kaip išmintingą pašnekovą, nuoširdų draugą, visuomet randantį šmaikštų, humoru nuspalvintą žodį.

Prof. J. A. Krikštopaitis

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Kalbos redaktorė Rūta Krasnovaitė

Stilistė Kristina Sakalauskienė

Dizainerė Jolanta Mitalauskaitė

Patarėjai: V. Būda, S. Goberis, J. Puodžius, A. Ramonas, J. Ulbikas, E. K. Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius

El. paštas: mokslo Lietuva@takas.lt, tel. (8 ~ 5) 212 1235

Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija, pritardama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja.

Perspauddinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://ml.lms.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.

ISSN 1392-7191

Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“

SL Nr. 169

Spausdino

UAB „Sapnų sala“

S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius